

ACC. N.R

M. 1948: 1-182.

Landskap: Östergötland

Upptecknat av: Gustaf Olson

Härad: Finspongaland

Adress:

Socken: Hällestad

Berättat av:

Uppteckningsår: 1922

Född år i

Skriv endast på denna sida!

F O L K M I N N E N E N

från

Norra Östergötland

upptecknade sommaren 1922 av Gustaf Olsson.

Inledning.

Insamlingen.

Denna samling av folkminnen är sommaren 1922 upptecknad i norra Östergötland och mest i Hällestads socken, som jag då bereste på bekostnad av

sid 5

Gunnar Olof Hyltén-Cavallius Stiftelse för Folkminnes-
forskning.

Visserligen har jag sedan 1914 på grund av intresse för hembygdens gamla minnen gjort en del anteckningar efter mina föräldrar och andra, men genom nya utfrågningar har jag förvisat mig om dessa uppgifters burskap. Därjämte har jag medtagit det, som sedan flera år tillbaka avlidne Karl Johan Larsson i Blixtorp (se sid 9) meddelade mig åren 1914 och 1915, och som jag då upptecknade.

Under sommaren uppehöll jag mig i min gamla hembygd, Hällestads socken, men företog även färder i Risinge socken. Jag visste redan förut om flera utmärkta sagesmän och flera fick jag kännedom om. De flesta besökte jag upprepade gånger och

sid 6

"pumpade" på. vad de kommo ihåg. I allmänhet var det ingen svårighet att få samtalet igång, och de meddelade villigt, vad de kunde och bjödo på traktering till på köpet. Då de egentliga folkminnena tröto, frågade jag efter byars och gårdsars forna utseende och historia och annat rörande allmogens materiella kultur. Uppgifter därörom ha dock här medetagits endast i den mån de äga sammanhang med själva folkminnena. Övriga anteckningar förvaras. I nära tre månader hade jag nöjet att vistas i Hällestad. Cykelfärderna försvårades dock ibland av det myckna regnet.

Vid ett tillfälle talade jag om socknens gamla minnen inför Hällestads Fosterländska förening och sökte även, när jag så kunde, intressera enskilda personer att göra uppteckningar. En av dessa, Folke Jansson, har även till folkminnesarkivet insänt en liten samling, som han upptecknat, sedan jag gjort honom uppmärksam därå.

Mycket finnes ännu att få i denna landsända, och jag vill hoppas få arbeta dessa trakter även innevarande års sommar.

Lund i januari 1923

Gustaf Olsson
fil. stud. Ög-nat.

Berättarna.

Främst bland mina meddelare torde jag få dröja vid minnet av en hädangången: skogsarbetaren Karl Johan Larsson,

ACC. N.R M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ängstugan, Blixtorps by i Risinge socken.

Jag träffade honom höstarna 1914 och 1915, då jag var med min far och hjälpte till med arbetet på kolmilan i skogen strax intill Ängstugan. Se, Finspångs Styckebruks arendatorer måste kola en mila varje höst. Larsson var väl då bortåt 70 år och hade en liten pension av bolaget, som han arbetat åt i hela sitt liv. Han högg nog ännu lite i skogen och hjälpte oss vid milan. Otaliga voro de kolvedsklipp och famnvedshalvor, som han huggit upp under sin krafts dagar, och under den dagliga vistelsen i de tysta skogarna hade han insupit hela deras mystik. Han trodde nog lite smått på de mylingar och allt det andra, han så gärna berättade om, under de mörka höstkvällarna, då vi gått fram till Ängstugan för att prata bort en stund. Han hade läst vad han kommit över i sin dag och kunde bl.a. en hel del ur den svenska historien. Sägner var han nog fullproppad av, och jag beklagar på det livligaste, att jag ej på den tiden förstod att utfråga metodiskt. En del av vad han sade antecknade jag då, och en del kommer jag ihåg ur minnet. Omkr. 25 sidor i denna samling äro av hans mun. Men år 1916 gick Karl Johan Larsson till sina fäder, och hans litet darrande men kraftfulla stämma har för alltid tyxtnat - - - 28.31-38,55,107-114,119-121,148-149, 158-160. (Siffrorna för varje meddelare beteckna sidnummer för hans bidrag i samlingen. Förekommer på en sida bidrag av flera står den för sidan, som har mest.)

sid 9

sid 11

ACC. N.R M. 1948.....

Mina föräldrar, Lantbrukaren Carl Olof Olsson och Amanda Olsson, hava lämnat mig värdefulla bidrag. Båda äro födda 1862 och bodde till 1920 i Rämninge en liten undangömd ny en halv mil väster om Finspång vid Hällestads åns utlopp i sjön Bönern. I.R. hade min farfar förut varit bonde (se 389) 1920 flyttade emellertid mina föräldrar till Närke.

39,46-47,50,77-79,82,123-125,139,205-206,257,326,389-394.

De förfämsta av mina övriga meddelare äro:

Torparen Karl Pärsson i "Hersmarka" (Hessmedstorps allmänning) under Santorps gods. Han har bott på det närlägna torpet Esksätra, också det under Sanstorp, tills för få år sedan. Båda ställena äro mycket avsides liggande. Från sina föräldrar även dessa å Esksätra bevarar han mångfaldiga uppgifter om folkets svarta magi, många sägner m.m., och allt han vet omtalar han på ett särdeles roande sätt. (70 år)

30,44,61-62,68-71,99,145-147,154-156,212-217,223-227,230-238,271-275,312, 409-411.

Lägenhetsägaren Karl Hagenberg, Udden, Bredstorps by, Risinge sn. Han har många traditioner från sin för flera år tillbaka avlidne sägnerike fader. Utom i samlingen förekommande bidrag har Hagenberg lämnat många värdefulla bygdehistoriska uppgifter, som han mottagit och bevarat tack vare sitt goda minne.

59-60,132,137-138,178,183-184, 190-192.

Dubbblett

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

sid 12

sid 14

Lantbrukaren Adolf Johansson i Rämninge har alltid velat berätta om den gamla goda tiden s ägner och sedvänjor, och även i sommar har han talat om än mer vid direkt utfrågning. På grund av hans bottenhederliga och rättframma sätt samt hans stora intresse har han varit en av mina bästa meddelare. Det var ett sant nöje att samtala med honom. Jag torde ånyo uppsöka honom. Han är nu 58 år, han har hela tiden bott i Hällestads fast hans ungdomsår förflytto i västra delen av socknen.

40, 52-54, 56-57, 64-67, 81, 89-93, 96-98, 115-116, 128-130, 153, 168,
225, 314-315, 406-408.

F.färgerifabrikören Erik W. Eriksson inflyttade i unga år från Närke till Hällestads, där han drev färgeri. Levande intresserad för allt, som är "gammalt", och beläst särskilt i historia, har han alltifrån sin hitkomst hos gamla personer frågat efter, hur det var i trakten förr. Sålaunda har han kunnat lämna mig en myckenhet från en äldre mans ålder stammande lokalhistoriska uppgifter, som jag absolut icke kunnat ha en aning om annars. För en ortsforskare är han en verklig guldgruva, och trots hans 78 år hoppas jag kunna "pumpa" honom ytterligare. De sägner han meddelat mig intagas här.

25-26, 106, 117-118 133, 157, 180, 188-189, 195-196.

Den gamle jägaren och fiolmakaren Anders Larsson boende å stället Sången på byn Klintorps ägor berättade för mig på sitt grovkorniga sätt om gammalt jaktskrock och annan vid-

sid 14

sid 16

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:o M. 1948

skepelse samt en del sägner. Han har alltid bott på sitt lilla ställe med det poetiska namnet och därifrån med bössan i hand ända in i ålderns dagar genomströvat de stora skogarna i sydvästra delen av socknen och in i angränsande socknar. Med avseende på antalet fällda djur och sina kulors träffsäkerhet tor han ha varit den främste i våra trakter. Nu har han måst överlämna bössan till sin sonson, "för ja ä inte gu för te si kornet längre", som han sade. De fioler han tillverkar äro mycket efter sökta och musikkännare säga, att han kan trots sina 79 år hantera sin stråke mästerligt.

41-42, 58, 142-144, 164, 166, 175, 240-244, 278, 284-285, 300-303,
317, 325.

Förre häradssdomaren och lantbrukaren Anders Petter Johansson i Skänstorp har ett utmärkt minne på hur det sett ut förr i hans by och i trakterna däromkring. Dessutom berättade han om "bosen" och de gamla knektar härifrån, som deltagit i Sveriges sista krig. 140-141, 171, 299, 404-405, 415-422.

Skomakaren Karl Johansson i Stigstorp med inte mindre än 89 år på nacken, och som bott i 8 kyrksocknar från Motala till Hällestad, förtäljde på ett mycket roande sätt, om hur en statare fick ha det förr i tiden. "Men Kalle va aldri svarslös, så han klare sej nog." Några egentliga sedvänjor kunde han inte tala om trots sin aktningsvärd ålder. Jag antecknade om ett par som kunde trolla, om Sankte Pär och lite mera sådant.

83-88, 94-95, 176, 218-220

sid 17

sid 19

Dubbla

ACC. NR M. 1948

F. Lantbrukaren Anders Petter Nilsson i Sjöfallet, Båtstorp, kunde blott lämna mindre uppgifter.

136, 165, 279-280.

Lantbrukaren August Pettersson (omkring 50 år) berät- tade mig om några sägner från sin undangömda by Gössbo och närliggande trakter. 161-163, 193-194.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 19

Förre hammarsmeden vid Sanstorps bruk Gustaf Zakris- son 89 år gammal kunde på den enda dag han anträffades meddela:

255, 270, 281-282.

Från kassör Johan Johansson i Hällestads (bror till Adolf J,) själv intresserad sägensamlare stamma:

83-88, 94-95, 176, 218-220.

Dessutom ha flera andra (omkr. ett 10 tal) lämnat bidrag, de flesta härrörande från södra delen av Hällestads socken. Märk, att när ej annat framgår avses nämnda socken.

Folktrons gestalter.

Jättar.

På ägorna till byn Rämninge i Hällestads socken finnes en bergsgrotta, som kallas Torkulla kyrka ("Torkullekörka") efter det närlägna Torkulla, där en offerplats åt guden Tor förmenas hava varit under hednatiden. Grottan är över 10 meter lång inuti och rätt hög och har både in- och utgång. Nära utgången(eller om man så vill ingången) ligger en sten, som kallas

sid 23

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"präddikestolen". Grottans väggar se ut, som de skulle falla över en, men ingen minnes rummet annorlunda. Man berättar, att det under ofred hållits gudstjänst här, och att man i grottan förvarat dyrbarheter vid samma oroliga tillfällen. Det skall bl. a. ha varit herrskap på Finspång (beläget på 3/4 mils avstånd), som här lagt undan sina dyrgripar. I senare tid lär en fru ha tappat ett halsband mellan stenarna i grottan.

Helt naturligt har folktron befolkat den mäktiga Torkullekyrkan med levande varelser. En jätte vid namn Enekorn och hans anhang hade här sitt tillhåll. Jätten nämnes också helt enkelt Enerot eller Nisse Enerot. Han gjorde mycket ont: rövade barn o.d. men kunde också vara hygglig mot folk. Därom har jag efter fabrikör Erik W, Eriksson. Eriksberg, Risinge socken upptecknat följan de sägen, som han hört av gamla personer i trakten:

För länge sen hände, att en bondpojke i Röminge ville lösa till sig fädernegården av sina syskon, men han visste rakt inte, var han skulle ta pengar ifrån. Så en gång, när han lett hästarna i vall borta i hagen, satte han sén på en sten utanför Torkulla kyrka och grät över sina bekymmer. Plötsligt fick han så ett slag på axeln och, när han vände sig om, stod jätten Enekorn bredvid honom. Jätten frågade, varför den unge mannen var så ledsen. Pojken tala om det. "Jaså, inget annat", sa jätten "pengar kan du få låna utav mig. Kan inte så du betala,

sid 23

sid 25

Dubblett

ACC. N.R. M. 1948

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

får din son göra det, och kan inte han orka med, så kan din son komma med pengarna." Bondpojken var glad över anbudet och gick med jätten in i berget och fick pengarna. Lång tid därefter kom sonsonen till Torkulla kyrka och ropade inåt berget: "Ja kommer för att betala de pengar, som farfar lånte av Enekorn!. Då svarade en röst där inifrån: "Enekorn han ä dö. Behåll ni era pengar!" Sen har ingen sett jätten, men man berättar, att åskan en gång slagit ner och förstört jätten Enekorns boning, så att det, som nu är kvar, näml. Torkulla kyrka, blott är jättens sängkammare.

sid 26

Grottan, som bland folket kallas "Torkullekörka", besökes ofta, och dit samt till den nedanför belägna vackra ängen vid ån brukar utflyckter anordnas sommartid.

S.K.jättekast finnas på flera ställen. Det var särskilt kyrkorna, som voro föremål för förstörelselslusta. "Si jätta di va hedninge, å di tärte inte klockklangen från körkera, när kristne lära kom in i lannet". På Jägestorps skog stod en jätte och slungade en sten mot den en mil avlägsna Hällestads kyrka. Stenen gick ej fram utan stannade strax vid det ställe, där Kronängen nu är, och där ligger den ännu i dag. Den sten, som kastades mot Regna kyrka gick i stället långt förbi densamma och ligger vid byn Björka.

Mitt i byn Rämninge ligga ett par besynnerligt formade stenar. De sägas vara ditkastade av en jätte.

sid 27

Dubbblett

ACC. N:o M. 1948.11

En väldig jättesten ligger också i sjön Bönern nära byn Bredstorp i Risinge socken. Därom berättade för mig arbetaren Karl Johan Larsson i Blixtorp (se sid 9) år 1914 följande:

" I Gammerstörp bodde då förr i tin en jätte, söm hette Gam, å i Ramstörp bodde då åj en, söm hade namnet Ramunder. Si, utå di där jätta ha bya fått sina namn. Jätta kunne inte varre sams, utan di skulle ta å slå ihjäl varare, å så tog Gam en förotäckt stär sten å kaste på den andre. Men sten ärke inte fram utan slog ner i Bönern ve Bredstörp, å där ligger stene-
asset än, för du ha lä sitt'en. Så tog Ramunder en sten å säle på Gam. Den sten gick inte heller fram å ligger i hagen ve Gam-
nerstörp inte så värst lånt från garn, å ha inte di ljuge, som ha sagt då här för mäj, så ä då tydlin sanning".

Byarna Ramstorp, Bredstorp och Gammalstorp ligga alla i Risinge socken.

På Båtstorps ägor mellan byn och Myrhagen ligger även en jättesten, som varit avsedd för Hällestads kyrka. Lär (enligt A.Larsson) vara slungad från berget "Släta hällera" på Mässelköps ägor i Risinge sn. Vid Emmetorp nära Hällestads kyrka har också funnits en jättesten, men den har sprängts bort. I ett berg nära Sätra, som kallas Pukeberget, berättas en jätte vid namn Puke ha bott, och på många andra ställen inom socknen visar man avtryck, som jättarna gjort "då bärja va mjuke".

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 28

sid 29

Mylingar.

Detta namn på en sort av folktrons gestalter synes vara sällsynt på andra håll i vårt land, (i Skåne förekommer benämningen ej alls) men i norra Östergötland är begreppet mycket vanligt bland allmogen.

Torparen Karl Persson i Hersmarken ontalade vad folket tror om mylingarnas tillkomst och allmänna beskaffenhet.

"Si, mylinge blir di bare förvandlete te, såm ha do-
ge, inna di vart döpte, å säm inte ha vurti begravde i nånn kör-
gårl utan i va för en backe såm helst. Särskilt va dä mylinge
utå sånna unge, såm morera fött i hor å sän tatt livet utå å
säna gräft ner liket ute nånn stans. Där ha sän mylingen hälle
på å spöke, så månge år han ha skulle leve, äm han ha fått leve.
Mylingeasa di skrek där i backen å bore gjorde ille för fälk å
va rackrige på alle vis. Förskräcklitt fula va di, å die kunne
bara vare i gång på nättra. Äm sola sken på däm, vart di för-
vandlete te grinnstölpe".

Arbetaren Karl Johan Larsson i Blixtorp, Risinge socken
berättade följande mylingshistorier.

"I Tjällmo socken bodde dä en myling i Susenbergs
backe, å den där åvisingen han passe på å plocke bårt hjula på
vagna, när nån åkte förbi. När han så hadtatt bårt någe hjul
skrek han: " I Susenbergs backe där har du ditt hjul". Å så fick

sid 30

sid 32

den såm reste gå te backen ätter hjulet, åm han ville fare vidare, å han fick vare gla att mylingen inte tog hjulet för den andre väんな.

Så en gång kom då en kar å körde förbi Susenbergs backe, å mylingen tog förstås bärthjulet på ena sia utå vangen. Men då skulle han aldri ha gjort den gången, för den såm körde va en, som hade makt mä trölltyg, å han befallde mylingen te springe ve sia utå vagnen å hålle äpp axel, såm ha ha taje hjulet å. Sän fick mylingekraken springe å hållr öpp axel, änna te di kom fram dit den resande ville. Sän fick mylingen gå ätter hjulet i Susenbergs backe å sätte dit et på axel igen. Men då grät mylingen ."

"Dä va en gång en bonne, såm hade hösåta äppsatt nånnstans, men han märkte flere närne, att höet hadde blitt utsprättet unner natta. Så en kväll la säj bonnen på lur, för te si va då va för en rackre, såm inte kunne lätte höet vare tefress. Fram på natta fick han så si, att en myling kom springenes mä annen i halsen å häppe äpp på hösåtet. Åtter kom då två varje(vargar), såm ville ha tag i mylingen, men han trodde säj säker på hösåtet, å han bare sparke åt varga å sa: " Tass ta fot, tass ta fot!" Men då sparang bonnen fram å skrek te: "Ja ska ge dej för : tass ta fot" Å så knuffa han ner mylingen, så varga åt åppen. Så kunne inte då tröllet göra mer ille".

sid 32

sid 34

ACC. NR. M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"På ett annat ställe hade di ett rasande besvär mä en myling, för varävige natt kom den pärkel ner i stuga genom kårsten å levde rövare. Di visste ej ingen rå, hur di skulle bli å mä mylingen, men så trodde ej hussbonn ha hitte på ett sätt. Han la ett bræ, såm räckte från spisel å bårt te sänga, där han skulle ligga åm natta. Så strödde han krut på bræt, å i spiselen la han en står hög. När så mylingen kom ner på natta å stog i spisel, så tände bonden på krutet, där han låg i sänga. Gnista häppe utmä bræt, å dä va ett lustitt lju tyckte mylingen, så han tog säj för å bare stå å härmeljuet. Men när så gnista kom te kruthögen i spisel, där mylingen stog, så blev dä en hiske-liger skräll, så halme murn ramle, å stuga vart fuller utå rök. Men mylingen va ihjälslajen, å sän fick di vare tefress i den stuga.

Ja mylinga va ena riktige as, ska du si, men nu ä di nog utdogne, dä tror ja bestämt."

"På en går i Risinge hadde di en häst, såm alri fick vare tefress i stallen äm nöttra, för åm mårna stog han å skalv i spilta, å han va så svetter, så dä rann å'n. Dä va tydlitt, att dä ha vatt någe trölltyg framme, å bonnen la säj på lur e natt för te si, va dä va, såm störde hästen. Å kam ni begripe, åm e stunn kom dä fram en liten myling, å han tog e piske å börje slå hästen alldeles vådlitt. Sän sprang han fram te huvet på hästen å skrek: "Ha bäsens gått bort i kallen än!" Si saka

sid 34

sid 36

va den, att hästen hade e bläse på ene benet, å mylingen tyckte lå, att den borde vatt i skallen i stället, å så skulle han pis- ke dit na. Ja hästestakarn hoppe i spilta, så han kunne förstö- re sej, när han vart slajen sis där otäckt. Men då torso inte bonnen gå fram, för han va rädder, att mylingen skulle göra honom någe illa mä. Mylingeaset fick hålle på å slå hästen den natta mä, men när de vart dager, försvann han, å då strödde bonnen stål på gälvet i stallen. Säna fick hästen vare still, för si stål då kommer ingen myling över å inget annat trölltyg heller. Dä va för dä, såm stål skulle vare bra te allting förr i tin,"

"En gång hade två mylinge slaj ihop säj äm te göre knive. Den ene skulle smie blana, å den andre skulle göra skafta. Den, sön så ha fått skafta på sin latt, ga sej ut får å lete riktit hårt masbjörk te tälje å. Då fick han si en kar, såm va hemskt fräkniger. Mylingen trodde så, att karn va gjorder utå masbjörk, å sa därför: "Du duger!" "Va duger ja te ?" sa karn. "Te knivskäft varävige bit!" sa mylingen. Äm säna karn vart te knivskäft, ha ja inte hört men dä å nog trolitt dä."

Lantbrukaren C.O.Olsson (min far) har hört nedanstående:

"Två kare hade lagt säj å såve i en mylingebäcke, fast di inte hade en aning äm dä. Men inna kara ha sömne, kom mylingen, såm bodde där, fram te däm. Si, nu va inte kara like

ACC. N:oR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

länge, å mylingen ville göre däm jämne. När han drott däm like ve förtra, gick han fram te huva å drog däm lika där mä, men när di like väl va ojämne ve föttra, sa han: dä va le märkvärdit, ja ska gå ätter mi lelle hacke å göre er jämne!" Mylingen gick, men när han va bärte, passe kara mä på å ge sej i väg, för di haligge vakne, när mylingen va där, fast di inte torse lässe äm dä. Åm di ha stanне kvar, te mylingen ha komme tebaks, så ha nog den längste karn miste fåttra eller huvet, dä ä då säkert.

Lantbrukaren Adolf Johansson i Rämninge berättade följande:

"Ve Djurshytta (n) ska dä fårr i tin ha funnis en myling, såm kunne förvandla säj te en körv, när dä kom nära mänsker dit. Ett par arbetera hitte den körven en gång, å di tog'en å skulle äte öpp'en. Men när di fått körven i panna for han ut genom dörra å skrek: "Stek'en i smör! Stek'en i Smör!" Å arbetera vart utan körv den gången.

"En annan gång skulle en gubbe å e gumme rie te Hällste körke, men när di kom te Djurshytta, ville inte hästa gå fram, för dä va mylingen. sön förde väsen, fast ingen såg'en. Då vart gubben så arger, så han svor te. Då sa gumma: "Tyst för dä ä spöke"! Mä dä samme vart gumma ålyfteter utå någe å sätter mitt i ett lerkärl. Ja där ner ve Djurshytta ha ja hört flere,

sid 39

sid 41

ACC. N:o M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

söm ha sagt, att dä inte ha vare riktitt tyst, utan att dä ha spöke iblann.

Arbetaren Anders Larsson, Sången, Klintorp omtalar:

"I mulfussebacke ve Härketärp (Horketorp) i Hällestads, bodde dä för länge sána en myling, sám hette Mulfuss, å sám drev mycke rackretyger må di, sám for fram där i traktera. En gång när en kar gick förbi, hölldes Mulfuss å slogs må en annan tröllgubbe, å då va riktige slänge di ga varare, så dä va riktitt liv. När karn gick förbi sa Mulfuss ått en: "Såg du när Pär i Ekeskrynnna å ja tätttes ?""Jae" sa karn "du tog så, men du fick allt siste slaget ändå". Då brake mylinga ihop igen å ga på varandra riktitt. Men karn han tog å mötje sej iväg, för dä va nog säkrest för'en. Men han ha knaft hunne in i si stuge fårrn då kom en allande sten sälenes ätter'n å slog söner döra. Trolitt va då fälle den myling, sám ha gått åt i slagsmålet, sám kaste sten."

Tomtar.

Även i våra trakter har det förr i tiden funnits tro på tomтар, som voro vänliga mot människorna och hjälpte dem på allt sätt. Men så fordrade också tomten, att gårdenas folk skulle visa sin tacksamhet för tjänsterna. Särskilt var det vanligt tills för omkr. 50 år sen, att man skulle ställa ut ett fat med gröt i loggolvet åt tomten på julafton. Om tomten blev förfördelad, kunde han hämnas på ett hemskt sätt.

sid 41

sid 43

ACC. N:oR M. 1948

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

Torparen Karl Persson, Hersmarken har meddelat mig följande, om hur en tomte hämnades.

"En sme bruke ställe ut ett fat mä gröt på smestät åt tomten på julafoten. En gång tog sej drängen hansen, säm gjorde narr utå sedan å inte trodde på näre tämte, för å förorene tämtens mat på dä grövste sätt. Men dä skulle han nog ha lott bli, för när helja va slut, å drängen skulle gå å tänne öpp i smea, då tog tämten honom å satte åpp'en i smekärn, å säna stekte han drängen levnes ve skte ell. När sän smen kom in, sa tämten te'n: "Nu ha ja stekt'en, så nu kan han inte göra mer ille. Så gick de te."

Lantbrukare Spets, Torp Hällestad säger säger sig ha hört att på gården Ansebo i Tjällmo socken sågs en tomte för omkr. 35 år sen. "En utå dränganva på höskullen å en va nere i stalliet. Rett söm dä va kom dä någe nerdansenés för trappa. Den söm va nere sa, att dä va en tämte, säm han såg."

Fru Carolina Persson, Hädsmedstorp, Risinge sn. meddelar.

"Ve Malthultet i Regna sn. hade di en tämte, dä sa fålk bestämt, för på den gärn tröt dä aldri någe, åm dä va aldri så uselt hos granna. Å en gång, ja flere gånger, såg di en gubbe mä e rö luve på den gärn."

Lantbrukaren C.O.Olsson berättar:

"I Vånga socken va då en tämte, säm bodde i närheten

sid 44

sid 46

åv en kålbåtten. När en kålare en gång börje sitt arbete där å
å satt åpp si köje, kom dä en liten tämte fram på kvällen å sa:
"Du ha satt din köjw på min vattenväg!" Då sa kålern, att han
skulle flytte na, äm han fick vänte te andre dan. Då fick han,
å säna hörde han inte te tämten någe mer".

"På ett ställe tyckte bonnen att säa ökte sej ute i
loggolvet fast han inte lagt in någe mer. Dä tyckte han va un-
litt å la sej på lur för te utforske vem dä va, såm bar te'n sä.
Så va dä e natt, när han te si förvåning fick si, att en liten
tämte kom släpenes på ett strå, som han ha taje hos grannas å
la i bonnens loleggålv. Men bonnen, såm va snål, sa då åt tämten.
"När du inte kan ta mer på en gång, så kan du gärne lätte bli
å gå mä når sä!" Då vart tämten arger å sa: "Ja ska dra hän li-
ke mycke i taget, såm ja ha dratt hit, så ska du få si, hur dä
går!" Säna börje tämten dra från bonnen te grannas i stället, å
hur han höll på, så vart den snåle bonnen utfattiger te sist."

Gastar.

Så kallade sådana, som inte fått ro efter döden i
graven utan gick och spökade ovan jord. Det var sådana, som
gjort mycken orätt under sitt jordeliv, som man trodde blev till
gastar efter döden. Särskilt upphöllo sig dessa spöken vid kors-
vägar, och när man for förbi vid sådana ställen, måste man spot-
ta tre gånger, annars kunde det hända, att man bleve gastkramad.

sid 46

sid 48

Dubblett

ACC. N.R. M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Om man likväl råkade ut för detta missöde eller "kände själv lite unliger", så kunde det onda gå över, om någon annan person mätte ens arm med sina utspända fingrar. Då hände det egendomliga att fingrarna på mätaren "drog ihop själv", så att de ej räckte till vid mätningen. Detta var ett tecken till, att personen blivit gastkramad, och man hade sina anstalter för sig, för att det onda skulle gå bort, om inte själva mätningen hjälpte. Ett medel var, att den gastkramade klädde av sig i bara skjortan, och så släppte man ned ett glödande kol tre gånger mellan kroppen och skjortan. Därvid fick den sjuke inte säga någonting, ty då blev det onda värre. Ofta när någon inte mättes riktigt bra, troddes han ha varit framme för någon gast.

C.O.Olsson meddelar följande gasthistoria, som han hört.

"En soldat mötte en gast på en smal spång över en å. Soldaten sa åt gasten, att han skulle gå tebaks, för di kunne inte komme förbi varandre på spånga. Men den söm inte vek unna, då va allt gasten. Då vart soldaten rasande förstås å rände värja i gasten, för en krigare lätter ju inte hindra själv. Då sa gasten: "Dra ut och stick bättre!" "Nej", svarte soldaten" den sitter bra där den sitter". "Dra ut, å stick bättre" sa gasten igen. Soldaten svare på samme sätt söm föråt, å värja ho fick allt sitte kvar i gastaset. Då hände på natta, å där stog di å käxe mä varare, änna te sola gick åpp. Men då såg soldaten, att

sid 49

sid 51

Dubblett

ACC. N:o M. 1948

han bare hade e lita benkote på värjspetsen."

En särskild sorts gastar voro de s.k. målgastarna, varmed man menade orätfärdiga lantmätare, som inte fingo ro i graven utan fingo springa i rågångarna, där de mätt fel. Därvid hade målgasten en mätstång, som brann i ena ändan och stötte den i marken under ropet "Mål rätt, mål rätt." När rågångarna i senare tider rättats vid skiftena i byarna, ha målgastarna fått ro.

Lantbrukaren A.Johansson mäler om den målgast, som fördom sprang i rågången mellan Sätra och Skräddartorps ägor i Hällestad.

"Den där målgasten skrämdé jämt fålk, som gick fram där, för han skrek och gapa villt om nättra. En gång va dä en gubbe, som hette Olle å ha vare bäste på barnsölskalas i Hyttetårpet. Så skulle han gå te sitt hem bär läm Sätre lite sent en kväll. Olle var lite på tre quart, för di fäste bra där på barnsölet. När han så hörde målgasten, där han gick å skrek börje Olle på å härm'en. Men då vart Olle så hemskt sjuk, så han höll på å inte komme hem den natta. Men när han äntligen kom hem, sände di ätter åldermannen Skeppstädts från Borggård, å han slog åder på Olle, så han vart bra snart därätter."

§ I rågången mella Bergs, Jägestorps Ås äger, säm går ihop i skogen Hultet i närheten å Ås skolhus, husere då även en målgast, för där va dä orätt delt å lansmätern, säm ha

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 51

sid 53

Dubblett

ACC. N:oR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

taje muter ha blitt målgast ätter dön. Flere personer ha hört'en
å sitt'en mä. En gång va dä en skomakare från Klintårp, såm gick
hemåt sent en kväll, å när han fick höre målgasten i Hultet, tog sid 53
han sej för å härme honom. Men si, dä ä på tok te härme spöke,
å dä fick skomakernläre känne, för mä dä samme kom dä någe fo-
renes ätter'n mä ett unlitt lju å skomakarn fick vare glar, äm
han slapp unna utan någe vidare äventyr."

"En annan gång va dä en tärpere från Kärrfallet, säm
ha vatt å gjort dagsverke ve Sonstärps (=torps) herrgård å gick
hemåt en kväll. När han så kom i Hultet, fick han höre målgas-
ten å börje härm'en, men då va dä någe, säm kom ätter'n allt
närmere å närmere, å te sist va dä, säm en iskallerahann blitt
lagder på törperns ansikte. Ja i Hultet ha dä alitti vatt gått
om spöke å flera sörter."

Rå och skogsjungfru.

"En gubbe, säm höll på mä te kåle i skogen, fick i
si köje besök utå ett skogsrå. Dä va ett rasande grant fruntim-
mer, å ho ga sej i språk mä gubben å fråge, blann annat, va han
hette. Gubben, säm va full å sjutton, svarte, att han hette
Själver. När så skogsrået vände sej ikring så gubben fick si
baksia, så va dä söm ett baketråg. Då vart han kursliger te
mods å ville bli å mä sitt främmit så fort såm möjlitt, å så
kaste han in ett stycke ellbrann in i bakträget. Dä gjorde nog sid 55

Dubblett

ACC. N:R M. 1948

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

ont, för skogsrået skrek te å sprang ut i skogen te di andre råna å rope tedäm: "Själver brände mej, å Själver slog mej!" Men då svare di andre "Ja, när du ha gjort et själver, så har du ingen te skylla". På då viset gick gubben fri från skogsrånas händ, hämd, för den kunner nog ha blitt faliger den".

(Efter Karl Johan Larsson)

"Måns i Gruvbacken skulle gå te Nisse i Dalkarshytta för te hjälpe honom å skjute te skatten. Kara ga dej iväg te skogen å la dej på håll, te då skulle bli läglitt. På natta vakne Måns å såg att ett vackert fruntimmer kom fram å pyssle mä Nisses bösse. Då va skogsfrua, för när ho vände dej äm, såg ho ut säm en stubbe. Fram emot möran knäfte då te i Nisses bösse ett tag. Då vakne Nisse å sa te den andre, att nu va då dags te åpp å si, äm di kunne få någe. Nu sköt Nisse på e lita stunn 5 stycken tjädre, men Måns fick inte ett liv. Si Måns hade inget mä skogsjungfrun å göre han, men då va ho, såm ga Nisse has jaktlycka. Di såm va vänner mä skogsråna, hade jämt lycke, men då va farlitt för däm själve."

(Meddelat av Adolf Johansson)

Anders Larsson berättade mig, hur farligt det kunde vara att bli allt för god vän med den fagra skogsfrun.

"En man i Brännkärret va förläveter mä skogsfrua, då påstog fålk bestämt, för han hade en alldeles vådlicher tur mä

sid 56

sid 58

bössä, så han kunne skjute hele säcke fulle mä fjärhane (tjädrar). Men så skulle han gifte sej mä e mänskeflicka, å han lät lyse för sej å fästmöa i körka. När dä så ha lyst tredje gången, föll han ner å dog på fläcken. Si skogsfrua va avuñsjuker för den andre flickans skull."

Men det fanns också sjörå. Om dem berättar f.lantbrukaren Karl Hagenberg, Bredstorp, Risinge sn.

"En man, söm hette Annars å va ifrån Klädsmedstorp (R.sn.) skulle en gång ro utför Bönern te Finspång. Ve Jättesten (se sid 28) såg han en dam gå tvärs över sjön på vattnet. Ho va mycke lång, å dä sken äm na söm sola. Då va ett sjörå."

"En gång va dä näre kare, söm va ute å drog vinternot på Ricksjön, men dä ville inte gå bra. Då stack en "gubbe" åpp huvet u e stor isvak å sa: "Ge mej lite snus!" En utå fiske-ra tömde då i nära 2 mark snus i gubbens ene näsbore, e så väldi rymd hade ho. "Ge mej lite i den andre näsbura mä!" tyckte guben. Ja, han fick like mycke snus i den mä, men så dök han ner unner vattnet igen. Säna så fick kara så mycke fisk, så di höll på å inte få mä sej dä hem. Så gick dä te den gången, ätter söm di ha berätte för mej."

Karl Persson Hersmarken mäler om sjöråna:

"För en 60 år säna va en skogvaktere från Sanstårp å en annan kar ute å vintermete på Ricksjön. Dä vart kallt utå hun-

sid 58

sid 60

dan på kvällen å di tände åpp en ell på lann för te värme sej ve. Skogvaktern va ensamman ve ellen då för tefället, å den andre va ute på sjön å såg te fiskredskapa. Då kom dä ett vådlitt vackert fruntimmer fram te ellen, för ho ville nog ha lite mä utå värmen. Skogvaktern vart så rädder, så dä källne i'n å skrek på kamraten, att han skulle komme. Då vände sej dama åm å sprang, men båge kara såg, att hennes baksie va söm ett ihålitt stycke trästam."

sid 61

"Lasmetere-Karlssån kalle di en gubbe, söm jämt va ute å mete i sjöga å åera här i sockna. Han sa, att sjöråna hade olike skapnader i di olike sjöga. I Skärsjön va dä en gråklädder kar, i Sivern e röklädd dam, å i åna ve Rämninge va dä inte mindre än tre st. sjötröll, söm höll te: en gubbe, söm rökte pipe, en häst å e get. Åm en höll sej väl nä vattenanda å kaste i någe åt däm, så fick en mycke fisk. Så sa åtminstone Laxmetere-Karlssån." (Jmfr.s 173 om Stjörorcorps fiskare)

Man berättar också, att råna gärna ville byta bort sina trollningar mot små människobarn, som inte hunnit döpas. En kvinna i Solbergatrakten ansågs vara en dylik bortbyting.

Näcken.

När djävulen och hans anhang för sitt uppror mot Gud blevo nedstörtade till jorden, medföljde enligt folktron en del änglar, vilkas synd ej varit så svår, utan för dem finnes ut-

sid 63

ACC. NR M. 1948

sikt till förlössning. Näcken är en sådan ande, och han sitter i lugnare vattenfall, spelar på sin fiol sina sorgesamma låtar och sjunger om sin sin väntade förlossning.

Även i norra Östergötland berättas om näcken. Adolf Johansson i Rämninge, Hällestads meddelar:

"I forna tider gick dä bare e spång över Hällsteåna nära Sanstorps herrgård, å den spånga gick längre åpp än bronan, såm ä nu. Ho byggdes ju utå dalkare år adertonhundrasjuttan, å i år bygger di ju öm'na igen. På den tin, när spånga fanns, va dä em gång en pojke från Gylltårp, söm gick hem från dagsverket på herrgården en kväll. När så pojken kom ner te åna, fick han si, att näcken satt på en sten ute i vattnet, spele på sin fiol å sjöng:

På domeda, På domeda,
då ska ja få Guss nåde,
På domeda, på domeda,
Då ska ja få Guss nåde.

Då skrek pojken te: Du får aldri Guss nåde, för dä ä du för ful te!" När näcken fick höre dä, vart han så hemskt lessen, så han tog te å skrike, så de hördes lång väg. När så pojken kom hem, stog hans far ute på gården, å då fråge han, va dä va för väsen neråt åna. När pojken talt öm, va dä va för någe, sa fadern: "Gå du ner te åna å sej te näcken:" Far ä mere beläster än ha, å han säjer att du får Guss nåde." Då sprang pojken

sid 65

ner å sa sisådär. När då näcken hörde, va han sa, vart då slut på skriket, å näcken börje i stället spele så vackert på sin fiol, å så sjönk han ner i ånas vatten".

"Men du ha lä hört tals om ett musikstykke, som heter "Näckens polska". Dä ä för all del inte då där nymodige stycket, söm heter på då där viset, utan ätter di gamle berättelser, ä då ett stycke, söm en bare kan läre sej utå näcken. Si ja har hört, att den söm ville lära sej, måste gå te en ström tre torsdagsnätter i ra å skrike: "Ja vill lära mig spela!" Så den tredje natta kom näcken, å så börje undervisninga. Polska hade sju särdeles avdelningar, å den sjunde kunne di bare lära sej mä näckens egen stråke, men den söm lärde sej den mä, hade sålt sej. Te lön för si undervisning skulle sän näcken ha en svarter bock, söm då inte fick finns ett enda vitt hår på.

Den spelman, söm kunne Näckens polska, kunne vara säker öm, att folk ville ha'n te spele på fäster å teställningar för den biten va inte liker andre låte. Dä lär ha gått rent förtvivlatt bra å danse ätter'n. Men då va falitt te spele den sjunde delen mä, för då börje allting bå levnes å döe ting på å danse, för inget kunne vare still. Allt vildere å vildere gick dansen, å va då inte, så att nånn i siste minuten skar å stränga på spelmannens fiol, så vart hele sällskapet förtröllat. Å ha di inte ljuge för mej, så ä då här sanning."

sid 67

Spöken och troll.

Karl Persson, Hersmarken berättar:

"I Lillskogen på Svarttörps äger lär då förr i tin ha funnits ett spöke, som skrämdé alle, som for fram där, mä sitt hemска skratt. En gång skulle en pojke gå i vall må hästa te Lillskogen, men spöket jäge hem däm igen. Men då gick pojkkens far dit igen mä hästa, å han sa te, att di skulle få gå där, å då fick di."

"En annan gång hade en kar vatt å helse på fästemöabårte ve Lotorp (R.sn.) å gick hemåt över Lillskogen. Då satt då, som e flicke mä utslaje hår i e gran å skratte hemskare, än nån mänske kan göra. Karn vart rädder å sprang."

"Var gång åska slår ner, så döder ho ett spöke, å då ä ätter spöka som åska söker. För då så å trölla rådde, när då börjer å mullre, å di vill då gärne söka sej dit, då då finns näre mänsker. En gång va då e gumme i Svarterbotrakten, som satt å spann i döröppninga, när åske börje å gå. Då kom då fram som en liten pojke å stog ute te å mä, när då börje å regne. Gumma sa: "Ska du inte gå in. Du blir ju genomväter, öm du står därnar ute!" "Ta unna sassa(saxen) ta unna sassa!" sa pojken te svar. Då förstog gumma, att då va ett tröll, som inte kunne gå över stål som saxa va gjorder å. Därför så sa ho: "Jaså, du ä utå dä slaget, Då når du lä stå där" Strax slog åska ner, å utå pojken sýntes inte ett spår. Åska ha slaj ihjäl honom, men om han ha

komme in i huset, så ha nog dä struke mä, när åska alog ner",

"Ve Annastinafors ska dä gå en sme å spöke, ve Rick-sjön å dä ett, döm sir ut som en hösäck, å ve rysunda(R.sn) ett som likner en älg"

"Ve Holmen ä dä inte tyst för di, söm ha bott där, säjer bestämt att dä spöker, å framme ve herrgårn^xi store slöt-tet påstår di, att en kar fick munnen snevriden, när han svare spöka en gång. På månge andre ställe ha ja hört om spöke. Di sä- jer, att dä ä mänsker, söm ha gjort någe illa å inte får ro i grava. Men unlitt tycker ja dä ä. att di säjer, att dä spöker i Hällste prästegårl. Åm dä ä så, borde lä prästen fråge, om dä ä nånn, söm vill någe, för prästera ska lä ha makt mä spöke nu för tin söm förr. Di har ju skrifta, å för Guss ol ska lä s spöka vike, kan ja tro!"

Från skilda meddelare har jag nedanstående om spöken.

"Ve Gullebo spöke dä alldelers vådlitt å slog i taket. Men säna, när di byggde åm stuga, hitte di ben ätter ett barn-lik unner golvet. Di tog bort bena, å då var dä tyst i huset."

"Spöker gör dä ve Grytgöls härrgål å ve Folkströmmen"

"I Stockhulletrakten va dä en gång e flicke, söm föd-de ett barn, söm ho gjorde änne mä å la unner en loge. På liket la ho e sax, så inte ungen skulle kunne spöke. När dä så vart lördaskväller va flicka så fräck, så ho gick å danse på samme

sid 70

loge, där barnet låg unner gälvet. När så dansen pågick sön båst, skrek dä "Ta å mej saxa, så ska ja danse mä dej, så blon sprute ur föttra." Då vart logen tommer den lördaskvällen."

"I närheten å Gärttörp va dä ett spöke, såm skrek hemskt å skrämda folk." sid 73

"Ve Svarte Backen nära Klintorp va dä (även) ett spöke, sön inte va så trevlitt precis".

"I Berg fanns dä fordom ett tröllspöke, såm di kalle Härsleluven. Nåre sa, att di ha sitt'en i skapnad utå en fågel, men hur dä va, så ska han ha hat ett så furt läte, så alle trodde, att dä både olycke för däm, såm hörde dä. Så en gång va dä e hustre i byn, såm va teress å få barn, å hennes kar hörde dä där låtet en kväll. Då sprang han in å skrek: "Käre söte mor! Håll i hop te i möra bittin, för nu har ja hört Härsleluven."

"När dä vart förbjude å bränne brännvin i var stuge, såm di gjorde dårr, va dä såm naturlitt va månge, såm lönnbrände. Dä gjorde åkså e kärng ve Fålkströmmen, å ho gjorde dä utå snålhet för te ha å sälje åt andre å tjäne pänge. Men när kärnga hadoge å va kummen i klockerns färehage, då gick ho likeväl hem te gubben å störde så honom, å han kände sej hemsker te mods utå di där besöka. För te bli å mä gumma, så tog han så aske henne i spisel å gick å strödde på vägen mella Fålkströmmen å Grytgöl, där dä färr i tin va e grinn över landsvägen å hette

"Svarte grinna". När han strödde aska, sa han: "Nu får du inte komme fram här, förrns di här korna får gro!" Men aske gror in te, å gubben fick vare i fre."

"Fårr i tin hände då åfte, att di fick för tungt lass på, när di va ute å körde på väga. Dä talte di gamle åm mycke. Dä kunne hända, att di bare hade ett lätt lass, men så på en gång så kunne dä bli så tungt, så hästa drog, så di kunne stupe å va svette, så dä rann åm däm. Men ingen kunne si, att dä va någe mer på lasset. Men dä va dä like väl, för Hornpetter eller någe annat trölltyg va dä. såm ha häve ej på lasset. Åm en då gick fram te huvet på hästen å titte mella huvlaget, så fick en si va dä va för främmitt. Men då fick en akte ej, så en inte fick ej en rediger hurring. Då var lasset lätt igen."

Gengångare.

"En bonne i Ås va inte snäller mot si hustre, utan han va en leer kar. När säna kvinna dog, så gick ho igen. Gumma söm skötte hushållet såg tydlitt, att ho kom in i rummet åm närra. Ho va vitklädder å gick fram te sängera, där henses små barn låg å såg ätter däm. Sän försvann ho. Hände för 50 år sän."

"I Regna socken kom en sak bört på ett ställe. En utå di små döttrera där troddes ha förstört saken och fick där för sträng age å föräldrera. Sän vart flicka sjuker å dog. Strax ätter såg di en kväll vålnaden utå den döe stå i rummet å lete

ätter någe på e hylle. När di såg där, så hittes den där saken, såm va bårtkummen å såm flicka fått age för. Sän kom inte vålnaden igen mer."

"I Hädsmedstörp (Risinge sn.) bodde då en skräddare, som gick på träden. Han dog, å träbenet stog kvar i hemmet. Så en da tog seij änka för å bränne åpp då, för ho tycket inte då skulle stå där å skräpe längre. Men den andre möran såg ho en hel massa hål i snön runt ikring stuga. Gumma trodde fult å fast, att då va gubbens träben, såm ha spöke öm natta ve stuga."

"E kvinne i Vagle gick igen ätter dön för bare en 20 år säna. Dotra hörde tydlitt, hur den döe kom in en möra å såg ätter hennes små barn, å sän gick ho igen. Di såg'na inget mer säna. (Meddelare min mor)

"Ve Fålkströmmens herrgård va då en löjtnant, söm sköt seij för rätt länge sän. Han kom i blann dit ätter dön, å han re'allti på en häst, när han kom."

Hummerfallern gick igen, sän han va dör, hos en supeskamrat. Si han ha vatt en ogudaktiger en, mä han ha leve, så nu fick han inte ro i grava. Han kom en gång te den andre å strök'en mä sin iskalle hann å sa: "Ja har'et kallt, men du hjälper mej fälle mä då här." (Meddelat av min mor.)

"En skovaktere, såm ha vatt redit rackriger å svure mycket, han fick inte ro i grava, för månge sa, att di sitt'en ätteråt."

ACC. NR M. 1948

"Dä ä bore di, söm ha vatt illake söm går igen. Äm di snälle inte får ro, så ä dä någe di inte ha hunne mä, när di levde, å dä vill di ha orning på". (Många meddelare.)

Vita frun.

§ Starrsjö såg e kvinne Vita frun ("Vite Frua") en gång. Dä va ett vitklätt fruntimmer, å ho kom från visthuset å gick te en fläderbuske, å där försvann ho. Dä va mitt på dan, annars bruke ju spöke bare vise sez åm nättra. Si Starrsjö ha gått i herrskapshänner i månge hundre år, å där ha (även) bott herre. Trolitt ä dä fälle når utå deras kvinnor, söm går å spöker." (Efter Adolf Johansson)

"I byn Berg kunne di alri vare sams förr i tin, utan di träte å slogs jämt, så dä va ett himla liv i byn. Men så en gång vise dä sez e lita vit flicke, å ho sa: "Will ni inte vare sams, så ska ja läre er!" Så försvann flicka, men strax därätte slog åska ner å brände öpp hele byn utoms e enda stuge. Dä va i oktober måne, å dä va inte te tänke på, att di skulle bygge då, så allihop i byn fick bo i den ende stuga, såm vart kvar, över vintern, å då fick di vare sams. Den stuga kalle di för domkörka, å ho vart flytteter ve skiftet, å dä ä nu verksta åt en snickare". (Meddelat av fru Amanda Olsson.)

Sankte Pär.

Skomakaren Karl Johansson i Stigstorp (89 år) har

ordet. sid 83

sid 81

"Ha han hört, att nånn ha narre rej in i Gussrike ?"

"Nej, minsann ha ja så!"

"Joå, dä va på dä viset, att Sante Pär å Broder Lustig ha slaj rej ihopa en gång, å di gick ikring här på jola å väckte öpp döe å sånt där. Men Sante Pär va en hyggliger kar, så han begärde inget mer för besväret, än att di fick lite äte å så kvarter på di ställa, där di ha gjort när tjänst. Men Broder Lustig ville, att di skulle ta mer betalt, så di kunne tjäne någe. Så kom di te ett ställe, där dä va en dör (dödsperson) igen. Nu skulle så Broder Lustig vare kvicker å väcke öpp den döe själver, så han kunne ta betalt, sön han ville. Han gjorde som Sante Pär bruke göre, men den döe stog inte öpp ändå. Dä halp inte en gång, när Broder Lustig rope så högtidligt han kunne: "Jag säger dig din tusan djäkel, stå upp!" Di där fule ola fick Sankte Pär höre, å då ville han inte ha en sånn ogudaktiger kamrat längre, utan han ba'n gå vart han ville. Ja, Lustig han gick, men han tiggde te rej Pärs ränsel, när han ga rej iväg, å den ränsel va så daner, så bare han önske. att dä å dä skulle vare i(de)n, så va dä där mä dåsamme. När Lustig sän vart hungriger på si vandring önske han en stekter gris i ränsel, å vips så va där en sånnen mä, så Lustig han klare rej nog. En gång kom han te en gästgiveregårl på en kväll å ville ligge där över natta. Men där va dä bare ett enda rum tomt, å i dä kunne ingen vare, för där spöke dä så hemskt. Men Broder Lustig va inte räd-

sid 86

der utan tog rummet. Säna frampå nattå kom spöka äpp å skulle göre å nå Broder Lustig, men han bare önske ner alle spöka i sin ränsel, å säna så knöt han igen. Hele nattå söv Broder Lustig bra, å när folk kom på möran å skulle bäre ut liket, så va han levnes å mått bra. Så tog han sin ränsel å ga sej iväg videre. När han så gick förbi e smee, så gick han in å la ränsel unner hammern på stät. Nu vart alle spöka ihjälslajne utans en präst, å han ha krupe in i e skrynce å fridde sej men vart enögd utå ett slag. Broder Lustig gick vidare å te sist kom han fram te himlens port å ville in. Men där va Sankte Pärs dörrvakare, å han visste ju har daner den andre va å sa: "Du får inte komme in här, för du är för ogudaktiger!" Ja Broder Lustig hade inger anner rå, än han pallre sej å te dä andre stället, te hällsinge, å skulle in där. Men på dä stället va den enögd prästen dörrvaktere, å när han fick si, vem dä va, skrek han: "Nej, släpp inte in den där, för då gör han å mä öss allihop!" Lustig kom inte in, utan han va tvungen å ge sej tebaks te Sankte Pär: "Du är tvungen te släppe in mej, för ja kom inte in där bärte!" ba Broder Lustig, men Pär sa, att dä va bus omöjlitt. "Då får du då utåmingstinga ta tebaks din ränsel, för nu vill ja inte ha den längre". Då tog Pär sin ränsel å la den inför dörra. Men då tog Broder Lustig å önske sej i ränsel, å så kom han in, å sän gick dä inte te köre ut'en.

sid 88

På då visset narre sej Broder Lustig in i Gussrike".

"De säjer, att Sankte Pär va mä å hjärte Vår Herre
mä te skape väta, för en gång, när Vår Herre ha skape Skåne, så
la han sej å söv, å då tog Pär å skape Smålann. Men när Vår Her-
re vakne å fick si hur bergit å älendit Smålann va sa han te
Pär, att nu ville han själver skape smålänninga, så fick Pär
skape skåninga i stället. Så vart då mä, å då syns nog."

sid 88

Skam.

"En gång va då en kar, söm ha komme överens mä Skam,
att han skulle få ha'n ätter en viss ti, öm Skam bare kunne göre
så, att karn aldri skulle ha mindre mä pänge än ett öre. Men så
for karn ut å köpte gäle(gårdar), å Skam kunne knappt hinne mä
å göra så mycke pänge, söm gick åt, för så fort karn fick öret,
ga han genast ut då, å te sist va ettöringa så värme, så han
inte kunne ta i dâm. Skam han jobbe nog en ti, men ti sist vart
då omöjlitt. Han kunne inte göra fler pänge, så karn gick fri
får te komme te den fulingen."

"Men en, söm Skam tog likeväl va allt "Dunkelasse"
på Stjärnorp. Si han va förbunden mä den illake, å nu visste
han, att has ti va ute. Så en kväll, när Dunkelasse va nästan
ensamman i slottet sände han ut en pige mä ola: "Kommer då inge
i Brännärpebacka" "Näej" sa piga. Gång på gång vart piga ut-
skicketer, men så te sist, kom då en vang förspänder mä ett par

sid 90

Dubblett

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

svarte häste å svängde öpp på slöttsgårn. U näsera på hästa sprute dä ell å en svartklädder kar satt i vangen. Han steg u å gick in i slöttet. "Dunkelasse" gick mä ut, å båge två gick öpp i vangen. Så bar dä iväg, å dä gick, så ellen lyste om vangs- sid 91 hjula å öm hava på hästa. Så gick dä te när Skam hämte Dunkelas- se levnes för han kom alri tebaks mer".

"En bonne, söm kallas Froste i Härketörp, sa di (även) va i förbund mä de ande, för bonnen bare spätte åt hästa i krubba, å di va så fete å granne, så ingen hade maken. En gång va Froste å månge andre utbudeter på kungsskjuss å kom mä sina häste te hållpllassen ve Hällste körke. Mä han vänte, så gick han in på krogen, söm va där å söt ett tag. Snart var dä ti te åke, å di skrek ätter Froste, att han skulle komme, annars skulle di köre ifrån honom. "Ja kommer, när ja blir teress!" sa han bare. Nå så va dä meningen, att han kunne få bli där han va, men tror ni, att di fick igång hästa hanses. Näej, hur di slog, så stog Frostes häste kvar söm stene å te sist var di tvungne å gå ätter gubben, å då vart dä gång på hästa. Froste sa då åt kuska, att di inte skulle få bruke piska, men dä ville inte kuska ly utan hästa fick sej ena redige rapp. Men då vart dä åke å. Dä gick så dä syntes ellstråle ätter hjula, å kuska börje be för livet, att Froste skulle ta tömmera själver. Då gick dä ätter orning igen"

"En gång när Froste for genom skogen Hultet en kväll sid 93

kunne han inte få ell på si pipe. Då vort han arger å svor te
å begärde ell, därifrån han visste, att dä fanns. Dä kom ell, å
dä så dä lyste ikring Froste hele vägen. Men när han kom hem den
kvällen, va han snäller likevääl, annars va dä en rikti buse. Å sid 93
dä kunne ju inte vare så unlitt, när han va så buss mä den onde"

(Berättade av Adolf Johansson)

Karl Johansson, Stigstorp berättar:

"En präst kom överens mä Skam att han skulle få ta'an
öm han(prästen) allti hade sin hatt full mä pänge. Men då skar
prästen u kullen u hatten å satte hatten i ett höl på taket.
Skam ville fylla hatten, men då ramle pänga ner i ett logegolv,
söm va där inunner. Hatten vart allri fuller, å Skam gick bet
för te skaffe så mycke pänge, så logen vart fuller. Prästen
slapp komme te Skam."

"En gång skulle en bonne å så Skam ha ett lantbruk
ihop. Förste året kom di överens öm, att bonnen skulle få skör-
da(=skörden), säm vart över jola å Gammelerker skulle ta, dä
söm vart unner jola. Di sådde råg. Bonnen fick så säa å halmen,
men Skam fick näje sej mä te få rive öpp stubben. Andre året
skulle så bonnen få ta dä, söm vort unner i jola å kamraten s
skulle få dä, söm vort över i stället. Di sådde kålrötter, å då
kan en ju räkne ut, hur dä vart, för de illake vart allt lureter
den gången mä."

"En man söm hette Hans ha sålt sej te Skam men ångre sid 95

sej å gick te en präst å undre, äm han kunne göre någe åt saken. Då tog prästen å döpte äm karn te Jöns. Sän kunne inte Skam hitte karn, när han skulle ta'n. Dä va sän Jöns söm hitte på baptismen, å där döper di ju öm sez än i da."

Adolf Johansson har ytterligare meddelat:

"När Vår Herre skape alle djur, söm finns, då ville Skam vare mä å göre någe mä, å så skape han dit öga på hästa, men han satte däm på insidera utå bena i stället för i huvet. Men när så hästa sprang så fick di lort i öga, så Vår Herre flytte döm te huvet, där di sitter nu för tin. Men på insidera utå bena har hästa än alldelös söm en lerklump söm märke ätter di andre öga."

"När Vår Herre skape mänskera, så förvandle sez Hornpär te en ilsken tjur för te stånge, men då skape Vår Herre stingen(brömsen), å säna dess så ä tjure så hemskt rädde för stingen, äm di ä aldri så arge."

"På flere ställe säjer di, att Skam ha vise säj i skapnad utå en svarter hunn. Dä ha vatt, när di ha hålle på å spele kort å hat ogudaktitt tal för sez".

"Ja ha hört en säjer, att på ett ställe i Risinge (Min far har hört, att det var i Tvartorp, norra Risinge, och mannen kallades Krychel l Trippel i Tvartorp. G.O.1924) va Gamle Erker far te tvillige. Den ene å däm va luen, när han kom te å den brände mora öpp, men den andre fick leve, men dä vart en

rikti fähunn, säm gjorde va ille han ville. En gång skulle han ha rest in en väschötte i e myle, säna han ha slaj ihjäl'en. Han kunne bite å en tretumsspik, fast han inte hade e enda tann i minn, för han hade en heler benring i stället i munnen.

"Påskwicka ä skatera hos Horn"är, för däm har han te plöje åpp sitt træe mä."

"Skärtorsdan far häxera te Skam i Blåkulla å gäster honom men på påskmöran får häxera löv te komme åter.

Om häxorna se sid 119 och 270 - 274.

Sjöormen

Karl Persson, Hersmarken har omtalat:

"I Uttersjön ve Ramstorp i Risinge socken ha dä funnis en sjöorm förr i tin. Månge såg en ligge å sole sez i en backe nära sjön. Inte så långt därifrån i en sjö, som heter Givern, fanns dä mä en sjöorm. En, som gick på strann å plocke bloigle te ha å lägge på sår, såg ormen."

Flera ha meddelat:

I Andsjön i norra Hällestad lär, enligt vad det säges, ha funnits en väldig sjöorm, som räckte runt hela sjön. En tjuvliga hade på ett eller annat sätt ingått förbund med ormen, så att den lade sig över vägen, när någon åkande kom. Så fingo tjuvarna tillfälle att plundra så mycket de ville.

Länge gjorde denna liga trakten osäker, men omsider råkade den i rättvisans händer. Tjuvarna dömdes till döden och

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

sid 100

hängdes i den närlägna galgen, som stod vid "Brötkulle röse" nära gränsen mot Närke. Brötkullen är en by, som ligger dels i Hällestad, dels i Tjällmo socken.

Sägnspillror.

Hällestads tredje kyrkoklocka.

Kassör Johan Johansson, Hällestad har upptecknat följande:

I Hällestads gamla klockstapel, som nu är på Skansen i Stockholm, fanns förr i tiden tre stycken klockor. Den treje är numera borta. Därom berättas:

Vid en kungsringning lossade klockan från sin ställning och föll rakt ned i den förbiflytande älven. När man sedan skulle ta upp klockan, ville det inte lyckas. Något trolltyg höll igen. Då fingo karlarna, som sysslade med "klockupptagningen" det rådet, att de borde vara alldeles tysta under arbetet. Detta tycktes hjälpa, ty snart var klockan nästan uppe. Då hände något märkvärdigt: På bron, som går över ån, kom -- en höna dragande ett halmlass, undet det hon skrek: "Åt Linkeping, åt Linköping!"(Linköping) Då kunde inte en av arbetarna vara tyst längre utan skrek till: "Du krake, du sir mej inte ut te sträve te Linköping!" Då ramlade klockan ned i vattnet igen, och vidare räddningsförsök voro fruktlösa trots ivriga bemödanden.

Omsider kom dock till Hällestad en gammal gumma, som

sid 104

mot en viss summa åtog sig att ta upp klockan. Anbudet antogs, och snart var klockan på det torra. Men då hällestadgutbarna sågo, hur lätt det gick, ville de pruta med gumman. Hon blev ond över deras snålhet men tog likväld den mindre summan. Då hon avlägsnade sig, sade hon: "Det är en känd sak, att Hällestads män löna god tjänst illa". Gumman gick å hällestamännen aktade icke på hennes tal utan hängde upp sin klocka. Men snart därefter ramlade den i än igen, och sen har den ej synts till mera.

Risingeklockan.

Fabrikör Eriksson mäler:

"När storklockan i Risinge skulle gjutas, höll det på att inte bli något av, ty gjutmästaren bara söp och svirade, men hans gesäll gjöt klockan och lyckade utmärkt. Men därmed hade gesällen gått mästarns ära för när och måste på de snabbaste hästar resa däriifrån.

Klangen från den klockan var så klar, att den hördes till Norrköping. När så ryssarna var där 1719, borrade man in lite bly i kanten av klockan. Därväx blev ljudet mera dämpat, så att inte ryssarna skulle lockas hit."

Digerdöden i norra Östergötland.

Karl Johan Larsson, Blixstorps, Risinge berättade för mig år 1914 som följer.

"Inna den där förskräckeliga sjukdomen kom te våra trakter, så har ja hört, att dä gick ett par fattige barn ikring

i byggda, å di fråge fölket: "Ska vi sope, eller ska vi rake ?"
 Ja, blev svaret, "Dä ä la bäst ni soper, för då blir ju renere då!"
 Si folk tog då bare på skämt, men då vart inte så rolitt sän,
 för då kom digerdöden, å han riktitt sope unna mänskera, så
 socknera vart nästan fölktomme"

"När digerdöden ha rase över, så va då likeväl en
 dräng, som varsne att han levde, å så ga han sej ut för te si,
 åm då va nånn mer, som sluppe unna. När han så kom hem te Mell-
 by i Risinge, såg han fotspår i den nyfallne snön. Drängen tog
 å fördde spåra, å när han kom te Rejmyre i Skedevi, så hann han
 öpp e jumfru. som också ha komme unna. Nu fick di där båge slå
 ihop sej å bli ett par."

"Nåre di säjer, att Vånga socken vart alldeles fölktommer, för allihop dog ut. För den skull så fick dalkare flötte
 in, å di fick löfte te få ta in en vånge där. Dä va för då, som
 sockna fick hete Vånga. Än i da kan en höre på gamle infödde
 vångbor, att di ä utå ett annat ras, för di taler inte like-
 dant säm vi, å ena unlige ena ä då i månge fall."

"Ätter en annan säjer, så dog vorävige en i hele
 Hällsta socken utans en gubbe i Karstorp å två flicker i Högsfall.

"Andre ha sagt mej, att säm di börje å bosätte sej
 igen, så va Ånnäs (Årdenäs) i Skedevi å Hunnekulle i Vånge di
 närmesta granna, å imella di bya ä då flere mil".

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVMasen i Blixtorp.

Den minnesgode Karl Johan Larsson fortsatte:

"Säm ja sa, så skulle nästan allt fölket här ikring ha doge ut unner digerdön, nå te Vånge kom då dalkare å slog sej ner. Hit te Blixtårp kom då äj en sånnen, å han ska ha hete Mattis Larsson. Si nu fick var nybyggere ta in så mycke mark, säm han kunne gå å sätte äpp skerstene ikring på en da. Mattis hade förstås rasande bråttöm, när han gick ut sina äger, för han ville ju ha så mycke söm möjligt förstås. Men han hade förbrått, så han tog å glömde sina vante kvar ve sjön Lill-Skirk (Lilla Skiren), å så fick han gå te baks ett långande stycke för å hämte vanta. På då viset så hann han inte mä så stort stycke, söm han ha tänkt på den utsatte tin. När han sän skulle gå ed på sitt innehav, tog han på si hustres rå å la jol i skona (skorna), å så svor han, att han stog på si ege mark. Si han ha taje jola hemve, så nog stog han ju på ege mark, men då va likvälv mened, för han ha ju inte hunne mä å tatt in all marka för di där vantas skull. För den menedens skull fick inte masen ro i grava, utan nu får han rie på en häst änna från Slöte Hällera genom skogen, söm han tog in orätt, ner te Blixörpe by te Annars Larsas vallegrinn. Kärnga, söm rådde' en te ta jol i skona, håller han i håret, å så får ho springe ve sia. Å då går så ellen dröser äm hästhova. Vort tionde år sier masen å flere mänsker säjer, att di ha sitt'en. Dä ä tydlinn sanning."

sid 110

Sunner

sid 112

ACC. NR M. 1948

Drukbillet

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"En del säjer, att den där Mattis Larsson ska ha e
gravhall i Risinge gamle körke, men ho kan ju vare förstörder nu" sid 112

Tolfta Karls knapp.

Karl Jøhan Larsson fortsätter under den mörka höst-
kvällen att omtala, vad han hört:

"Karl den tolfta va likeväl en kong dä, fast han kri-
ge nog lite mycke, men dä va han fälle tvungen te, ätter va dä
står i historia. Men han kunne stå ut mä alle strapatser, å när
dä gällde te slöss, så va han främst å hances busse di fördde
mä, äm så va in i bleke dön. Å rysserackra di fick stryk, å dä
tål di ve, för di ha aldri gjort åss svenska någe gått.

Men ja har hört, att kung Karl va osårbar för alle
skött, äm di inte tog en utå hances rock--knappe te kule. San-
ning ä dä ju, att inte vart kongen såreter månge gånger, fast
han va mä i främste ledet. Men så en gång, säjes dä, att han ha
varsne, att en knapp i rocken va sin kos. Nu förstog Karl att
nånn ovän ville åt'en, å då tyckte han, att dä va inte värt te
hälle på längre. Han lät en knekt, som va reditt liker kongen,
klä i sej den kungliga uniformen. Säna försvann kongen, å dä va
den däringsa knekten, sám stupe i Norge å inte Karl den tolfta.
Så ha ja hört, di gamle berätte."

Trumslagare Dunderganda.

Adolf Johansson meddelar:

"När svenska slogs ve Narva unner Karl den tolfta, sid 115

så va då i armén blann annat en trumslagare Dunder från Dunderbacken i Risinge. Men då va äj en jude mä, men då va bare förte göre affärer, säm alle andre jude, för han va mycke för feger te vare mä i slaget. När då så skulle bli batalj utå, så va juden rädder, att han mä skulle bli å mä livhanken, så han ba trumslagare Dunder, att han skulle få krype in i trumma å gämme dej där. Ja, judestackarn kröp in å slaget börje. Dä vart ju bloditt, å trumslagaren va inte den sämste te gå fram, så han ses trumme råke få dej ett hugg utå en rysker sabel. Dä va ett sånt krafttitt slag, så trumma remne mitt itu, å juden vart såret i skallen å trall ut. Blon strömma u såret, å juden vart alldeles vimmelkantiger, å såg inte vart han sprang, när han ville rädde dej, förty ha ruse rätt in i blann ryssa. Di trodde, att då va en ande, när di såg de blodige juden för han såg la hemsker ut. Ryssa flydde varävige en, å svenska vann seger. Men ätter den tin lär ryssa be: För Knut Posse å Viborgske smället å trumslagare Dunders anda bevare oss milde Herre Gud".

Ryssarnas infall 1719

Om ryssarnas härjningar i Östergötland, då de bland annat brände Norrköping, bevarar folksägner en hel del berättelser. E.W.Eriksson har hört följande:

När ryssarna skulle in i Bråviken till Norrköping, var det en vikbolandsbonde, som lär ha hetat Anders Dagsson, som var förrädare mot sitt fosterland och visade ryssarna vägen ge-

nom skären. Men den bonden vart sen hängder för sitt förräderi. När så ryssarna bränt Norrköping, ämnade de sig till Finspång för att plundra och bränna även i vårt härad. Men vid Tingsbröten vid Glan mötte en hop Hällestads och Risingebönder och slog tillbaka fienden, så våra socknar slapp mottaga något besök av de vilda moskoviterna den gången.

En hop ryssar ämnade sig äver till Linköping, och de frågade så en gammal gumma, hur långt det var dit. Men gunnan var listig och gav till svar, att hon hade nött ut ett par järnskor på vägen därifrån. Då avstodo ryssarna från den färden.

Det var också vid det tillfället som risingeborna borrade in bly i sin klocka. (se sid 106)

Häxbålet.

Den sägnrike Karl Johan Larsson i Blixstorps meddelade även följande från häxeriprocessernas mörka tid.

"Från ett ställe i Risinge sn. sände di e flicke förte läse för prästen. Så fråge han flicka: "Kan du läse ?" Näej" sa flicka" då ha ja inte fått lärt mej." "Va kan du då ?" sa prästen. "Ja kan mjölke tjuren," svarte flicka. "Dä skulle ja ville si," skratte prästen. Då satte flicka in en kniv i vägga å mjölke ur den, å prästen såg tydlitt, att dä mycke riktigt kom mjölk, så dä skvale ur kniven. Åtter e stunn sa flicka "Nu vill ja inte hålle på längre, för då dör tjurn". Lått'en dö då!" tyckte prästen, å flicka höll på e stunn te. Då talte ho äm,

ACC. NR M. 1948

"Nu ä prosten tjur dör". Å ha ni sitt på makem. När prästen kom in i sin lagål, låg hansen store tjur dör i båset."

Nu va då ju tydlitt, att flicka ha lärt sej trölle nannstans, å när di forski ätter därifrån flicka va hemme, så tog di inte mindre än sju stycken tröllkärnger, söm bruке fare te Blåkulle å helse på hos Hornpetter äm påskera, å där i mellan så över di alle sårters trålldom. Dä va alltså en finer fångst länsman gjorde. Dä vart ting mä däsamme, å di sju kärngera dömdes att på bålet brännas. Samme öde fick en gubbe, söm di hitte samman mä kärngera. Men han va oskyldiger å va ingen tröllkar men blev likeväл dömder säm en sånnen. På ett berg i nörre Risinge vart häxera å gubben brände, men i månge herrans år skrek den där gubben "Oskyldig,oskyldig!" så de eke i skogen. Berget kallas ännu i da Tröllkärngeberget.

Den där flicka, ja tarte äm, tog di te Kolsta för te fostre äpp'na te ordentli mänske, men en gång då stanне ho ett par oxe. Då syntes då va ho va för e, å då ådre di ihjäl na, så ho dog".

Lantbrukaren P.A.Olsson, Gettorp. Vånga socken berättar.

"Här på Gettorps äger finns de ett villt bergsparti, säm kalles för Rövereberga, för där skulle då ha vatt rövere färr i tin. Di där rövera tog en gång e flicke te fånge, å den hade di i si grotte i månge år. Men så en gång så rymde flicka,

sid 120

sid 122

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

å inna ho ga dej i väg så hällde ho vatten i röveras bösspiper. När så rövera fick si, att flicka va bärte, sprang di ätter'na men di kunne inte hinne åpp'na. Då skulle di skute'na, men då gick inte då häller, för då ha komme vatten på krutet, å flicka kom unna."

Mäktiga präster.

Vi hörde, att man berättar att präster kunde förbinda sig med den onde, men folksägner bevarar även minnet av präster, som varit mäktigt drivna av Guds ande och begåvade med övernaturliga egenskaper. Lantbrukaren C.O.Olsson i Rämninge meddelade:

"Dä va en gång en präst, säm kunne säja, när då va nånn dör, vart han kom: te himlen eller te helvetet. Men så va då näre fräcke ena, säm ville próve, äm prästen kunne någe. Så fick di en levenes kar te lägge dej i e kiste, å så körde di te prästen mä den, å så fråge di, vart den döe ha komme. Prästen han börje å tänke. "Inte finna vi honom i himmelen å inte i helvetet". Men ätter e stunn sa han: Jo, nu for han te helvetet. När di sän titta ätter i kista, då va karn dör, säm di lagt i levnes. Men såna torse ingen sköja mäden prästen mer. Dä va hemskt!"

"I Hällsta hade di förr en präst säm också va mäktiger. Si di va så hemske te gå på danse där nere ikring präste-gårn i kyrkbyn, Österby, på den tin, å då gick förskräcklitt

sid 122

sid 124

osedlitt te på dansa. Åven prästens piger va mä, å dä hjärte
inte ett dugg, att prästen förmåne däm, att di skulle bli hemme.
Så en gång gick prästen mä pigera, å prästekragen hade han på
sej. När di kom fram te danserestuga, sa prästen, sa prästen
att di kunne la titte inngennom fönstret på di söm danse. Så höll
prästen armen så pigera kunne titte under den in i stuga. Då såg
di, att själve Hornpetter va mä å danse. Dä va så dä kallne i
flickera, å säna gick di inte på nän mer dans.

sid 125

Arbetaren Fredrik Olsson i Vargfallet omtalade:

I Mässelköp, Risinge socken, bodde dä en söm hette Dan
Dan, å han hade lite väl långe fingre, så han brukte "ta vare"
på saker, säm han såg. Så en lördaskväll re han te prästegårn å
skulle stjäle frukt. Men si prästen där han kunne lite mer än
andre, å utan te si Dan, å innan nann annan såg'en heller, så
gjorde prästen så, att dan fick rie ikring en sten hele natta.
Så på möran, sa prästen! Ja får la ta dän den där, söm rier
ikring sten, nu ha han ju hålle på hele natta". Så kom Dan lö-
ser, men han akte säj nog för te försöke å stjäle frukt hos
den prästen nann mer gång." (jmfr. s.293)

Store Hans

"I Olstorp (på dialekt:Orstärp) Risinge lär dä ha
bott en, säm di kalle Store Hans. Han va så starker, så dä
fanns inte hans maker. En gång när han va utbudeter på kongs-

sid 127

skjuss, så tyckte han, att kusken va illaker ve hanske häste. Te sist vart Hans arger, stanne hästa å tog ner kuska smet'en bra på den ena sia å vänden på den andre å klådde äppen där mä. Sän satte Store Hans äpp kusken på vangen å sa: "Kör säm e mänske nu, så ja slipper ta ner dej fler gånger. Ändå fler bravader gjorde Store Hans."

Frimurarna.

Den hemlighetsfullhet, som omger frimurarna har satt folkfantasien i rörelse. De hemskaste saker om dem ha utdiktats. Adolf Johansson och flera andra berätta:

"Förr i tin trodde di, att när en frimurare togs in i föreninga, fick han lägga löfte på te inte yppa någe äm, va di hade för sej. Då vart di åfotograferete, å alle bildera har di inne i en sal. Olyckliger blir den, säm förosaker yppa någe, för då syns dä på bilden, äm så person ä aldri så långt bärte. Då sticker di en kniv in i bilden, å då dör person.

Dä va en gång en kar, söm hade gett sej te frimurera, å hustru va enviser å ville vete, va di hade för sej. Men dä fick hon ju inte vete, förstås. Men te slut löve han, att den å den julafoten skulle han prate äm'et. När di så kom te den julafoten, å han skulle börje, föll han strax ner å vä dör.

"Si frimurera di tar å tapper å blon, å den sänder di te hunnturken, för där har di blon i stället för vin ve nattvarsgång. Så påstår folk åtminstone."

sid 127

sid 129

ACC. N:oR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 130

På visse tider så lätter frimurera ut en utå sina medlemmar, å den då då blir, den tar di livet utå å skicker te turken för di äter öpp köttet, å då tror di, att di ä kristne. Di ä ju hedninger där nere. Frimurera får bra betalt för köttet, å då ä för då, säm di har så gött äm pänge. Di vräker ju äpp store hus. I Linköping har di ett stort hus, säm di kaller fri-murarehotellet. Di taler äm månge, säm frimurera ha taje ann. Så va då em prost i Krigsberg, säm frimurera tog. Då hettes ju för, att han dog förstås, men i kista va då bara ekeve, för då sa pigera åt mej i köket. Herre på Lämnäs, (I Risinge socken skrives även Lämmenäs) tog di mä, å (även) i den kista va då mä ve. Ja inte vet ja, va säm ä sanning, men va ska di vare så hemlighetsfulle för."

Sägner om krig.

Jungfruholmen Kassör Johansson omtalar:

"Dä finns en sägen, att då varit ett slag någon gång för längesen i Kulla dal vid Hällestads kyrka. Under den ofrededen lär en jungfru ha gömt undan dyrbarheter på en holme vid ån, som kallas Jungfruholmen. Hon kunde sen ej ta reda på skatten, utan där går hon ännu och söker, fast hon ä dö för lenge sen"

(Fiendefot har veterligt ej trampat Hällestads mark sedan 1567, då strövkårer (x) av Daniel Rantzaus krigshär här-jade i norra Östergötland) x) Dessa skola då (enligt Broockman

sid 131

ACC. N:oR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

1760 ha plundrat Hällestads kyrka. En direkt tradition kunde nog ha levat kvar år 1760 G.O.

Slag

Karl Hagenberg berättar:

När danskarna var i Hällestad (1567) gömde folket undan kyrksilvret i Finskertorpets hage på prestgårdens ägor. Dyrbarheterna lades i en grop eller gruva, som sen täcktes med ekeplank. När det blev fred igen, så kunde ingen återfinna stället, utan silvret ligger där än. Blott händelsevis träffar någon på hålet, och flera ha försäkrat, att de sett ekeplankerna men när de sen skulle gå tillbaka, gick det ej att hitta dit.

"Ett slag ska ha stått ve Torstörp i Risinge, men när då dä vet ja inte, men ja har hört, att di la unna vapen å sånt där i e grotte där i närheten, men ho ä svår te hitte".

E.W.Eriksson

"Vid Ölstad i Risinge ska ha stått ett slag, och där stupade en kämpe, som hette Ottar Dunnarhake. Han ska ligga begravet i den där forngraven, som är där i närheten av Risinge nya kyrka. Du har väl sett, att på den högen står det en hög smal bautasten, och på den är på ena sidan ett H inristat och på den andra ett O. Det skall vara till minne av den där kämpen Dunnerhake.

(Bokstäverna äro tydligent inhuggna i senare tid. Högen synes verkligen vara en forngrav. G.O.)

sid 132

sid 134

ACC. NR M. 1948.

På flera ställen inom Finsponga Läns Härad förekommer ett ord "garp" i ortnamn. Så benämndes ju en tysk under medeltiden. Folksägningen förlägger slag mellan svenska och tyskt krigsfolk till dessa orter. Sålunda skall det ha varit batalj i den s.k. Garphagen vid Gammalstorp i Risinge sn. och vid Garpegölarna i Tjällmo sn. I Blixtorps skog, Risinge finnes en "Garpmosse", men om något slag varit där, vet ej sägningen om.

Vid den s.k. Slätputtissen nära Karstorp i KKällestads socken skall även ett slag ha stått likaledes vid Börsjö i Risinge.

I gamla källor nämnes, att en herre till Ängnäs i Risinge, som lär ha hetat Rangfasten Magesson, skall ha under krig med en granne bränt dennes slott Svärtinge i Östra Eneby socken.

Knekthistorier.

Från Sveriges sista krig 1808-09 och 1823-14 finnes många sägner om bedrifter utförda av lantvärnsmän och knektar från häradet. F.lantbrukaren A.P.Nilsson, Båtstorp meddelar:

"Min morfar Dven Djurstedt va lantvärn å mä i Finland. Han va uttajen för Djurshyttan å va börte i 7 år, för han ses pöjke va inte te, när han for, men när Sven kom te baks, så ha pöjken börje å läse i abc-boka. I kriget va Djurstedt så nära, att e kula en gång gick alldeles förbi huvet, så de svedde lite på håret, men på hästen tog kula å ena örat. Men min morfar han vart oskadeter."

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

sid 134

sid 137

Karl Hagenberg har hört talas om följande:

"För Ramstorp i Risinge va då knekte, säm tjäne, å di hette alleihop Ram ätter byn. En Ram va mä i siste finske kriget, å då va en rediger buss te slöss å gjorde svenska heder. Men hur påpassliger han va te skjute ihjäl ryssa, så överraska di allt Ram en gång, men då va, när Ram va tvungen te göra sina naturbehov. Då va tre stycken rysske soldater, söm kom, å nu syntes då, söm om ramstörpebönnna skulle få ställe öpp en ny soldat. Men då va inte farlitt, för Ram hade bössa mä sez. En ryss stöp för kula, en för ett slag utå bösskölven, å den tredje togs te fånga. Alltihop gjorde Ram ensamman, å sän tog han byxera i ene näven å den fångne ryssen i den andre å ga sez å fram te befala. Då fick Ram beröm för si tapperhet."

sid 137

Morfars far till upptecknaren av dessa sägner hette Per Persson och var från Österby i Hällestads. Han blev också uttagen till lantvärnsman under finska kriget. Egentligen lär hans bror ha varit uttagen, men som denne var sjuklig, sörjde deras mor för att sända i väg honom. Men Per var hurtig, frisk och stark, så han erbjöd sig att gå ut i kriget i sin brors ställe. Som soldat fick han namnet Knapp. I kriget var Knapp en gång så nära, att en kula tog bort nässpetsen. Efter 3 år kom han åter till sin hembygd, där han sörjts som död. Här levde han sen, tills han vart gammal som lantbrukare och blev omsider ägare av ett eget hemman, Hedsmedstorp i Risinge socken, var

sid 139

ACC. N:o M. 1948

stor auktionsman och valdes till nämndeman vid häradssrätten.

(Meddelat av min mor: Fru Amanda Olsson)

Förre häradssdomaren o lantbrukaren A.P.Johansson i Skänstorp förtäljer:

"En säm hette Peter Lindal skulle ha vatt mä i kriget mot Napoleon i Tysklann, å han ga dej te Cardell ve kanonera. (överste Carl von Cardell, som på ett utmärkt sätt ledde det svenska artilleriet under det kriget.) Dä gjorde han även för dä, att di hade mer betalt ve artillriet. När så svenska skulle ta in Leipzig, så körde di fram mä kanonera nära porta å brasse på. Men porta di ville inte gå sönner. Då rikte så Cardell själver kanonera, så skötta tog mitt i nyckelhålet. En del säjer att Karl Johan, kronprinsen, i egen hög person rikte kanonera. Si Karl Johan han va så pass, att när fiendens kanonkuler kom, så tog han däm mellan bena å höll däm kvar. Vem dä nu va, säm rikte, så sköt Peter å hanses kamrater, så kanonpipera vart så hete, så di va röe. Men porta gick sönner, å svenska kom in i stan å jage ut fienden.

Lindal gick u kriget mä livet å bodde i Hällste te sin dö."

Anders Larsson, Sången, Klintorp Hällestads berättade

"En säm hette Olle Jäger från Hällste den mä, va soldat i kriget mot Napoleon. När di skulle ta in Leipzig, rikte Kalljohan själver kanon, å bå lås å port gick i traser. Svenska

sid 140

sid 142

storme in stan i fullt språng, men fransosera hade fyra st,kanoner åppställdé på torget, å pipera va riktete längs åt de fyra gater, sön gick ihop där. Fransosera sköt, å för e kule stupen kamrat te Olle, sön hette så mycke sön Tjäder. Kula tog å karn på mitten. När Olle såg att Tjäder stöp, tänkte han, Olle Jäger berätte dä själver säna, "Nu ska ja allt i di munkeväské, när ja kommer tebaks!" Si saken va den, att på kvällen inna slaget så ha Tjäder fått tag i lite mjöl, säm han ha bake sej munk utå, men när Olle ba te få en, sa Tjädet nej utan åt däm själver å la den siste munken i si väské te den andre dan. Men när Olle Jäger kom tebaks, va bå Tjäder å has munkeväské tekos, så nånn munk fick han inte, men kunne lä bare nöjder ändå, att han kom mä livet u kriget."

"En annan, säm hette Tjäder i från Herrfallet, va mä i finske kriget. Annars så hette karn Annars Annerssa. Han fick vare mä äm å vakta ryske krigsfänge, säm skulle föres te når förläggning. Dä va ett älände te ha mä ryssa å göre, för di slogs, när di skulle äte så tallrikebita rök. "Ta in näre svinhoe å ge däm te äte u, dä passer bättre för däm!" tyckte Tjäder. En gång när di raste å tänt ell, såg han att ryssa drog å sej sidjo skjortera å rysste över ellen. Dä sprake, precis sön äm en lagt på eneris, så fulle utå löss va ryssa. När transporten kom te Gammalstorp i Risinge, där dä va gäschivaregårl då, skulle ryssa å svenska mä ha brännvin. En utå ryssa tyckte lä, att han

sid 142

sid 144

ha fått för lite, så han slog ihjäl krogere -käringa, å sän tog han öpp sexton skilling å skulle betale mä, för så mycke köste dä te slå ihjäl e gammel kärng i Rysslann."

Karl Persson, Hersmarken har följande tidsbild:

"Herkules från Risinge va en soldat å va mä i finske kriget, där han utmärkte sej så pass, att han fick medalj å vart korperal. Han ha nog slajs söm en svensk i bataljera å kom hem men va nog lite karsker å sej. En gång besökte Kall fjortne Joan herrn på Sanstörp. Dä va hemskt ståtlitt allting, å mycke mä knekte va utbudete te hålle vakt ve herrgårn. Fölk va ju nyfikne te få si kungen å trängde på överallt, men knekta hade order te inte släppe fram nånn på en viss väg. Herkules va ju korperal å vaktbefälhavare. Knekten Björn stog vakt ute ve vägen å skulle hindre fölk från te komme fram, men när själve gäsquivern i Hällestad kom kunne inte Björn våge sej te neke honom te komme fram. På ett avstånn stog korpral Herkules å såg att Björn inte skötte sin plikt. Mä dä samme kommer Herkules springanes å han hade ett bröstycke i ena näven å ett fläskestycke i den andre(för han höll på å åt), å skrek te Björn, att han inte skulle släppe fram nånn enda. Men Björn svare:"Dä ä ju hällstanas gäsquivare å då så." "Näj!" skrek Herkules, "äm dä så kommer gästgivere från hällsinge, så ränn bare värja i'n. Ingen får komme fram här !"

sid 144

sid 147

ACC. NR M. 1948LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Så daner va Herkules, å äm svenska jämt betedde sej så mot sina fiender, så stoge sej nog Sverige länge än, dä ä ja säker på.

När Kall Joan den gången va här begärde Herkules avsked, för han ha tjäne krona i trettiåtte år. Han fick avske å nådebevis utå själve kongen för långvarig å trogen tjänst."

"Vivägg från Stigstorp va mä, när svenska tog Norge, å så länge han levde, så ga han sej hunna på, att di ha aldriftatt Norge, äm inte han ha vatt mä, å dä ä ju inte gått te vete."

Följande historia berättades av Karl Johan Larsson, Blixtorp.

"Två soldater från traktera va mä i Finlann, å di låg i sitt kvartér i en bonngårl en julaften å tarte äm, hur dä kunne vare dä hemme. Hustra på stället kunne trölle, sön alle finnkärnger kan å ho sa, att ho såg, hur då stog te hemme hos soldatera. I den enes hem va allt gått å väl, men den andres hustre hade en annan kar hos sej, så dä va ju inte så värst bra. Spets hette han, sön hade e sånnen kärng. Han vart ju hemskt arger å lessen först, men säna ville han inte tro dä. Men då erbjö säj finnegumma te trölle hem Spets äm natta, så fick han si, hur dä va. Men han fick inte säje någe eller göra någe där hemme utan bare ta en sak te tecken, att han ha vatt där. Dä gick Spets in på, å finnekärnga ho trölle allt hem'en. Där såg han, att allt va, sön dä va sagt, å hur arger han va, så kunne han

sid 147

sid 149

ju varken slå ihjäl den främmite karn eller klå öpp kärngeaset. Spets tog bare en utå hustrus känger, å så vart han tebakströlleter te Finland igen. Men när han sen kom hem från kriget, hade han si hustrus sko i ränsel. Nu vart då nog annat å för'na."

sid 149

Pängar och skatter.

Flera meddela följande:

"När en hitter pänge på en väg i synnerhet ve en körsväg, ska en spötte, innan en tar öpp pängen, eller helst lätt'en ligge, för då kan vare nånn, söm ha skrape på någe ont mä pängen, å så kan den, söm hittar den, få då anne".

"Pänge, söm en hitter ska enanvände te köpe lötter mä, för då blir då tur."

"Te drömme äm pänge ä inte bra, för då betyder tårar."

"Nånn gång la di pänge på bröstet å den döe i kista, för att han skulle ha någe mä sej. Va dock inte så vanlitt."

"Förr i tin kunne kvinnfolk skaffa sej en sånn där'en ande, söm di kalle "spirtus". Den kläcktes utå ett tuppägg, för di trodde förr, att tappa kunne värpe di mä, men då skulle ju ha hänt förskräcklitt sällan förstås. Men öm nu enkvinnetta fatt tag i ett tuppägg, så kunne ho skaffe sej en liten spirtus äm ho kläckte ut'en genom te ha ägget i armhålet en ti. Då vart kvinna så sjuker, så ho va näre te dö, men när spirtusen kom fram, vart ho bra, å säna hade ho en lydiger tjänere, säm drog

sid 152

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

sid 152

te'na bå pänge å annat, va ho ville ha. Men ho kunne aldri bli å mä spirtusen, även åm ho ville, å ätter dön, så ha ho sålt sej åt den onde. Fast då va så otäckt, så va då likaväl många fruntimmer, söm va så förledde utå djävulen, så di skaffe sej spir-tus. Maje i Mo skulle ha hatt en. för ho kunne gå å ta öpp så ätter en kar, söm mejde så mycke han kunne, å styre mä djura å likeväл sticka ett par strumper äm dan. Alle mänsker sa, att ho hade hjälp för annars så ha då ju vatt omöjlitt för e mänske te kunne göra så mycke. Andre gummer hade hjälp te spinne, å di hann mä mer än andre." (Meddelat av min far.)

Adolf Johansson säger sig ha hört, att under Stjärnarps slott nere vid Roxen där finnes det en källare, som ingen kan komma in i. för någe trolltyg hållervigen. Dem, som lyckats, att med ett spett glänta litet på dörren, ha sett att det står en guldvagga i källaren. Den vaggan lär "Dunkelasse" ha rövat i trettioåriga kriget, och det skall vara blodiga barnkläder i den, ty det barn, som låg i vaggan, blev dödat då rovet skedde.

Till Stjärnarps stora och dystra slottsruin har knutits många sägner. I en källare där tog Mixus sin svartkonstbok (se s. 214), i slottet höll sjöjungrun bröllop med fiskaren (se sid 173), och dess ägare Dunkelasse tog Skam levande (se sid 90).

Karl Persson, Hersmarken, förtäljer.

"I Bälvena, söm du ju vet ä e äng, söm hör te Räm- sid 154

ninge, ska dä vare en skatt nergrävder i en backe. En törpere i Eškesätre mitt över åna såg, att dä lyste där i Bålvena äm nätra, å han antog att dä va en sånn dären skatteell, söm lyser där dä ä någe nergräft. Men då den där ellen aldrig lyser äm daga, så tog gubben märke på ungefär, där dä va, å när dä vart dager, så la han två synålar i näven så att di bilde ett kors, å så gick han, så att skattstället allti va rätt fram. Så där får en löv te göra, när en ska ta reda på skatter, annars hittar en inte stället. Men den här gubben han rodde över åna å gick öpp i backen. Där hitte han så, när han grävde i backen, söm en mureter källare å där stog dä ett dyrbart skrin, men öm dä va näre pänge if, dä ha ja inte hört, men dä va ju bra te få skrinet. Men dä ä nog mer kvar i backen, för ja ha hört, att dä lyser än i da. Du kan ju gräve så får du fälle si."

"På Hammartäppan, säm dä där gärdet ve Eriksberg heter, (i Risinge sn) va dä en gång en bonne, säm gick å plöjde. Rätt söm dä va så högg plogen emot någe, så att oxa stannte, men bonnen hoje te, å oxa tog i, så mycke di va i stånn te. Plogen gick sta, men på billspetsen satt en stor järnring. Dä syntes att ringen ha sutte på e kiste, å bonnen börje gräve, för han trodde, att han skulle finne en stor skatt, men dä va lygens. Inte ett dugg såg han te, fast han kunne höre hur kista slog ner, när ringen lössne."

"I Klinsängen ve Gammerstörp (R.sn.) ska dä finns en

sid 154

sid 156

ACC. NR M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skatt säjer di, för månge har sitt, att då lyser, men åm nånn ha hette någe där, ha ja inte hört, men då kan ju hände ändå, fast inte ja ha fått reda på't."

E.W.Eriksson har tagit notis om följande och meddelat mig:

Ve Sanstorps herrgård finns då ett gärde, som heter Gullvarvet. Dä ska ha fått sitt namn efter en skatt, som har funnits där i forna tider. En gång gick en gumma förbi där, ock då såg hon, att trollen hängt ut en hel massa guld och silversaker på buskarna där omkring. De skulle väl vädras förstås. Gumma tordes inte ta något utan sprang ner te smederna i smedjan och tala om det. Di tog med en del kolsåll å sprang dit, men då va då försvunnet vart enda dugg..

Åter överlämna vi ordet åt den minnesgode Karl Johan Larsson, Blixtorp, vilken redan berättat så många sägner från Finspånga Län.

"Dä va en gång en dräng i trakta, söm såg en skatte-ell lyse, å han ville gärne ha tag i skatten. När han så såg ellen en gång på kvällen, va han nog djärver för te gå å tänne åpp en elle ett litet stycke ifrån. Då såg han, att kring skatte-ellen gick då en liten gubbe å pyssle. Så öm e stunn kom gubben fram te drängen å sa: "Får ja titte på din ell ett tag, så får du titte på min ell". Dä va drängen mä på, å öm e stunn gick han te gubbens ell å titte på den. Men då ha drängen vatt så

sid 157

sid 159

försiktiger, så han ha tatt mä sej ett stycke stål i ficka. Si, när en ä ute å har mä trölltyg å göre, så ä dä bäst te ha stål mä sej, för si stål, dä ä alle tröll skygge för. När så drängen kom te skatteellen, tog han å kaste stålbitten mitt i ellen. Men säna så va dä nog bäst, att han pallre sej å, för gubben for ätter'n, så drängen fick springe, så mycke han hunne, å han ha nog inte hinne unna, åm han inte ha kile in på en åker, där färrera gick i körs. Där kunne inte gubben följe mä längre, för si inget tröll kommer över dä, söm går i körs. Drängen va glar, att han ha komme unna en säker dö, så han va nöjder te få gå hem ätter den beta, för dä va nog inte rådlitt te gå å titte på skattellen mer den kvällen. Nu va nog inte gubben så vänliger, så den andre ha fått komme fram te ellen.

Men den andre dan, när dä vart dager, då våge drängen gå dit, där skatteellen ha brunnit. När han så kom fram, fick han si, att, pricis där ellen ha vatt, stog dä ensilverskål, , söm va bå fin å dyrbar, på marka å i skåla låg dä där stål-stycket, söm drängen ha kaste i ellen kvällen förut. Drängen tog skåla mä sej hem men inte va dä hele skatten, dä va han då säker på."

Platssägner.

Lantbrukaren August Pettersson berättar från sin by Gässbo i södra delen av Hällestads socken:

sid 159

sid 161

ACC. NR M. 1948.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"En gammal klövjeväg skall i forna tider ha gått från Gössbo till den norr där om liggande byn Jägestorp. Nånn annan väg finns inte genom skoga. De gamle berättar, att di burit likena till Jägestorp, där då va ömbyte utå bårlag. Sän va då lä bättre väg, då sön nu. Den där gamle vägen gick genom Stickkärret norr om Gösbo by, å i då kärret va då en holme, som kalles Körkbroholmen. Dä ä för då, sön ja tror, att då hanvatt en körväg. Nu ä Stickkärret odlat te åcker, å Körkbroholmem ä bare en kulle i åcker. Men namnet ä kvar än i da,"

"Varggroperget ligger på Gössbo äger nära gränsen te Vånga socken. Där är e fyrkantiger klyfte i berget å i den ska di ha fånge varge förr. Di la lite skräp över öppninga, å så släfte di ner en lammunge. Så fick den skrike å locke varga, å då di kom ramle di ner i gropa å va fångne."

"Tröllgölarna ä ett par små vattensamlingar i Gössbo, å ett berg där i närheten heter Tröllgölsberget. Ja ha hört, att en gång när nåre flicker valle djur där i närheten i skogen, så kom då ut två tröll från berget å skrek: " Vill ni nu ha kittelvärmer körv fänter ?" Men "fäntera" di sprang, för di tordes inte äte någe utå den där tröllkörven, å då va ju inte te undre så mycke på".

"Gössbo by ha förr ligge söder ut på den högre upp liggenes kullen "Sann", sön då nu kalles. Ändå längre bört i tin ha då bott mänsker ve Källfalla på då di kalles för Raffele- sid 163

mon, men då ä ju inte gått te vete."

Anders Larsson, Sången, Klintorp neddelar följande:

"På den tin hytta gick ve Kattrum, va då en gumma i Gässbo, sön sid 164
dog i Gässbo å vart begraven i Hällsta körgål, men ho gick hem
te Gässbo ve 11 a 12 tiden för varenda natt. Å när ho gick, så
skrek ho. Di såg'na ve hytta, att då va sön en skepnad, å di la
ut glöhete slaggbite mitt över vägen, så gumma fick vike å vä-
gen i i skogen, å då skrek ho så bärra vek sej påträna."

A.P.Nilsson. Båtstorp.

"En gubbe på Rösjö äger hade e lita ö i Rösjön, å på
den öna, där va då så hemskt mä halla. Men när di där halla inte
fick vare te fress för borna i byn, tog gubben å skaffa sej en
stor orm, såm han kalle Isak, å den hade han på åna för te vakte
hallana. Men åt e flicke, som hette Maja, sa han "Åm du vill
gå å plocke halla, så gå du, men om du får si Isak, så var inte
rädder, för han rör dej inte, men ta inte mä dej Rösjö unga för
däm tål han inte! Maja ho gick å plocke, å ho såg Isak ligge på
en sten, men han hade ett huve, sön va sön på en kalv. Si Rösjö-
gubben kunne trölle, å öna ha säna kalles Isaks ö, men nu ha
gubben vatt dö i månge år, å då ha lä ormen mä."

Anders Larsson berättar,

Ett stycke från byn Berg ligger på ett ställe tre
stycken stenar. De skola vara ditsatta till minne av en dräng

ACC. NR M. 1948LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

sid 166

som högg sig mycket svårt vid arbete lånt in i skogen. Han släpa sig ända dit, där stenarna ligga, men där dog han av blodförlust.

A.P.Johansson, Skänsterp.

"Du har lä hört, att den där gropen nerför Kapellet i Ås kaller di Sabbatsgropa. Dä kommer sej å, att dä va en kar, sön hette Sabbaten, ja dä va ju bare ett öknamn förstås. Han gjorde så mycke ille i traktautå Prästköp, så antingen vart han avrätteter, eller tog han sej å dage själver. Hur som helst, så vart han begraven där nu Sabbatsgropa ä. Dä skulle ha hänt för mer än hundre år såna."

Många meddelade följande:

På många ställen i Hällestads finnas jättegrytor i bergen. Enligt folkttron "trampe jätta däm, när sön bärgera va mjuke, å såna så hade di däm te stöte så i" De vackraste jättegryterna finns i Rämninge och dessutom i Falla, Berg, Jägestorp, Prästköp och å andra platser. I Rämninge finns 5 större och några små. De sm grytorna kallasav gammalt "Orns kvarn" och skulle bevara minnet av guden Oden (?!)

Strax invid Emletorpet kallas en backe på vägen för Brudbacken. Där skulle en brud eller ett brudfölje från Kåttorp ha kört ihjäl sig.

På Starrsjö ägor ligger nära vägen en väldig sten, som kallas Brudstenen. Från den stenen synes ett block hava

sid 168

fallit ned. Det lär ha skett, när ett brudpar under ett åskväder sökt skydd under stenen. Blocket föll ned och krossade brudparet. (A.Johansson, Rämninge.)

Aven i Risinge socken nära byn Tjuttorp finnes en s.k. Brudbacke. Det troliga är, att även den har namn av något brudpar.

I skogen nära stället Hermsmarken ligger i en backslutning ett stort flyttblock. Därunder skall en stortjuv, Björn, vara begraven. Björn var jagad av rättvisans tjänare och ämnade egentligen dränka sig i ån, men då tyckte han, att vatten ej var så djupt, som det var behövligt. Då tog Björn och hängde sig i stället. Han begrovs där vid stenen, ty trakten därömkring var allmänning, och på sådan mark fick självspillingar begravas. Stället kallas Björns backe än i dag.

I norra delen av Hällestad finns en stor sten, som kallas Stickelbo sten. Där skall en liten "herrgårl" ha legat, men en jätte kastade stenen på den "så herrgårn vart ihjälslagen". I våra dagar bildar Stickelbo sten gränsmärke mellan 7 byar, som där stöta samman med sina ägor.

På ena sidan av landsvägen på Bärstorps ägor står en tall med egendomligt formad kröna. Förr i tiden skall det ha stått en på den andra sidan av vägen också, men den har torkat. Dessa "Bärstorps tallar" ska ha vuxit upp, sedan en gräs-

ACC. N:o M. 1948

lig händelse timat där. Dit kom nämligen ett par bröder, som varit skilda så länge, att de inte kände varandra. Bröderna blevo osams och slogo sä ihjäl varandra. Man berättar, att en länsman ville syna ut en av tallarna enär den stod för nära vägen, men bönderna satte sig emot, då det troddes att något farligt skulle hända då. Sedan torkade den tallen, men den andra står ännu kvar. Ett träd, som dock inte undgick en länsmans förstörelseraseri, var dock den ståtliga Prästgårdseken eller Likeken nära Hällestads kyrka. Dess lumliga krona utgjorde bygdens stoltet. Där började kyrkoklockorna ringa, när likföljen kommo från det hållet. Därav namnet Likeken. Den märkliga eken blev tvärr bortsynad av länsman Rinnander, då den skulle vara till skada för vägen år 1912, och den ståtliga naturklenoden fälldes 800 år gammal. Länsmannen fick böta, "men du vet lä, att den där Rängnander vart skjuten näre är därätter utå en brottsling ve Högsfall." (A.P.Johansson.)

Vid Bråtfall är en sten "där en kong ska ha äte medda en gång".

Sjöarna Hornspillarn (stora) och Givern ska ha två bottnar vardera "för när fisken ä på den nedre, då ä dä lygente få nånn fisk, men öm en träffar på hålet, där fisken går öpp å ner, då får en välditt mä fisk."

"Solsknappen" heter ett berg på Olstorps ägor i Ri-

LUND LIBRARIET
LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV
sid 171

ACC. N:o M. 1948

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

singe socken. Där invid satt en gång en bonde och grät, för han hade inga pengar att köpa oxar för. "Men då kom dä ut en liten gubbe å sa: "Pengar kan du få låne å mej på tie år." Bonnen fick pengar, men när han kom å skulle betala igen, så var dä nän sön sa: "Den du ha låne penga å, han ä dör, behåll däm du!" Bonnen gick allt hem mä sina penge." (Jmfr. om Enskorn sid 25)

sid. 173

Allmänt känd är sägnen om Stjärnorps fiskare.

"Där nere ve Stjärnorps ve Roxen slöt gårns fiskare förbund mä sjöjungfrun, för han skulle få bra fisktur. Dä fick han, men dä fick han dyrt betale, för te slut ville sjöjungfrun tvunget gifte sej mä fiskarn, å di fick låne slöttet te hålle bröllop i. Men inge mänske skulle få vare mä. En pige, sön va nyfiken å glänste på en dörr, fick halsen åvridder. Sän tog sjöjungfrua mä sej fiskarn ner i Roxen, å där syns han än i blann sön små låger över vattnet, sön hopper på yta utå sjön."

På Olivenhultsskogen ha på ett ställe två bröder, fast okända för varandra, råkat ihop i slagsmål en gång, sen deras hunna först börjat striden. Bröderna tilltygade varandra så pass, att di dog. Dä va dä sän vanlitt, att alla sön gick förbi kasta sten å skräp i en hög. Skräpet kördes dän i blann men nytt kom dit jämt, men nu för tineå dä ju ingen, sön bruker sánnt där.

"Mella Hunnekulle å Fridkulle i Vånge socken va dä sid 175

förr på ett ställe en plass, sön Pärkel höll renar för skräp, för där ha då vatt dansereplass, å ungdomen ha roge sej mycke å synde där, så säna höll Pärkel plassen renar, så då inte skul- le være någe sön hindre."

sid 175

Karl Johansson, Stigstorp omtalar.

"I en hage ve Hjälmsätter i Ljungs socken bodde ett skogsrå, sön di kalle Tuppebo gubbe. Den såg ja en gång i min ungdom. Han såg ut sön en stor kar, å han stog å peke finger åt mej. Men när ja skulle gå ikring berget, han va på, så såg ja inte en skymt å'n. Torparn i Tuppebo sa, när ja tale öm'et: Ha du inte sitt den där förr, då ä ett skogsrå."

Ortnamnssägner.

Namnen på häradets socknar skall enligt sägner ha ha följande härledningar:

Hällestad hat namn av den häll kyrkan till dels står på. Risinge kommer av de resar eller jättar, som först bebyggde socknen. (Märk tyska der Riese = jätte) Tjällmo kallas så efter de tjäll eller tillfälliga härbärgen, som funnos där. Vånga fick namn av de dalkarlar, som där "fick ta in en vånge" efter diger-döden (se s.107) Regna lär ha uppkallats efter sjön Regnaren. Godegård är ett ironiskt namn, emedan den socknen har varit ansedd som den fattigaste i häradet och allt annat än god. Namnet Skedevi slutligen skulle komma av, att den skedar eller skiljer mellan Östergötland och Närke. (Flere meddelare)

sid 178

ACC. NR M. 1948

Det finns också en annan tydning av namnet på socknen Risinge:

När man skulle bygga kyrka därstädes, var man oviss om, var den borde stå. Då spände man för ett par otämda tvillingstutar för en vagn och lät den löpa. De stannade omsider mitt i en rishög, och där kom man överens att bygga kyrkan.

(Hagenberg)

Byarna Gässbo och Kattrum har namn av att en gubbe, som ägde alltid hop skiftade sina ägor mellan sina barn Gösse och Katarina. Därvid sa han: "Där får du Gösse bo, å där har du Katrine rum". (Adolf Johansson m.fl.)

Byn Rämninge ska ha namnet "för då är så mycke remner å skrever i berga."

Falla har namn av, att man hade så mycke svedjefall där i forna tider.

Vagelö ska ha namn av en jätte "söm hette Vagel, å så ha då vatt ö förr i tin." (Många meddelare)

Sanstorps herregård kallas så, för ägaren delade mellan sina barn så, att sonen fick Sanstorp och dottern Karin fick Corisnäs på andra sidan ån, där det också synes, som det har varit byggt i forna tider.

Ljusfall ska ha fått namnet, för att byn brann ned gång på gång, så att folket inte visste sig någon råd, var byn borde uppföras., för att de skulle äga bestånd. Då rådde en gam-

sid 180

ACC. NR M. 1948

Dubbelbilete

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

mel gumma, att man borde bygga "på di där ljuse falla där öppet". Rådet blev följt, och sen stod byn kvar.

Karstorp benämnes så för det blev en "kar" över där under digerdöden. (E.W.Eriksson)

Torpet Björnsten under Sanstorp kallas så, emedan det skall ha bott en björn under den väldiga stenen, som är där i närheten. Björnen vart skjuten i sitt ide. (Efter Karl Persson)

Skänstorp ska ha namnet av att en skåning först skall ha bebyggt detsamma. Andra mena, att det varit en finne. Därav namnet på Finnängarna på byns ägor. (A.P.Johansson)

Finspång har uppkallats på grund av att en finne först bebyggde platsen och lade en spång över Finspångsälven, som utfaller där.

Byarna Ramstorp och Gammalstorp i Risinge socken bevara minnet av de som först slogo sig ned där nämligen jättarna Gam och Ramunder. (se. s. 88)

Hedsmedstorp i samma socken har namn av en smed, som var hedning, sen den övriga befolkningen där omkring blivit kristnad.

Angående de första bebyggarna berättas, att Lundby i Risinge och Kalbo i Skedevi först mottagit invandrare i häradet. Rämninge, Hällestad skall enligt sägnen vara socknens först bebyggda by. (jämf. 108-109) (Flera meddelare)

sid 180

sid 182